

”... det är ju relationen som bär”

Samband mellan synsätt och praktik avseende arbetet med
vårdnadsöverflyttningar inom familjehemsvården

Caroline Salomonsson och Tina Schönig

Socialhögskolan
Lunds universitet
Vt-11

Handledare: Carina Tigervall

Abstract

Authors: Caroline Salomonsson & Tina Schönig

Title: Transfer of children's custody from biological to foster parents. The connection between personal perspectives and practice within local council foster care departments.

Supervisor: Carina Tigervall

Examiner: Lars B. Ohlsson

The purpose of this study was to identify if and how the personal perspectives and views of social workers active within local social services departments in Sweden might affect how they carry out the transfer of children's custody from biological to foster parents. The general discourse in child welfare in Sweden gives predominance to a family preservation perspective in which foster care placements are intended to serve only as temporary solutions, towards the purpose of an eventual reunification with the birth family. At the same time, a guiding principle of Swedish legislation is that all decisions should be made from the perspective of "the best interests of the child". When it comes to weighing the importance of the biological family ties against the child's need for stable long term foster care placements, a difference in opinion amongst social workers is often apparent. How this divide might affect work carried out with transfer of children's custody from biological to foster parents is an area that is largely unexplored. The issue is especially interesting since Sweden has a high level of local self-governance, with local social services being regulated by the Social Services Act, which is a "frame law". This means that the social worker has substantial freedom to design and carry out the work according to personal preferences.

Qualitative research methodology was used in order to gain a deeper insight into the social workers' personal thoughts and reasoning. The study consisted of five in-depth interviews with six social workers active within local council foster care departments in Sweden. The interviews revealed divisions of opinion on the biological parents' importance to the child, which could be linked to a predominantly family preservation or children's rights-oriented viewpoint. This was found to have a correlation with how work with transfers of children's custody from biological to foster parents was designed and carried out in the council. The interviews revealed striking differences in the local attitudes towards custody transfers and the procedures for doing so, as well as different points of view regarding interpretation of the established law.

Key words: foster care; custody transfers, family preservation, the best interest of the child, vårdnadsöverflyttning, handlingsutrymme, relation, behov

Innehåll

<i>Förord</i>	5
1. INLEDNING	6
PROBLEMFÖRMULERING.....	6
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	7
2. BAKGRUND	8
DEN SOCIALA BARNAVÅRDEN – I STORA DRAG.....	8
KONTAKTEN MED DE BIOLOGISKA FÖRÄLDRARNA.....	9
KUNSKAPSLÄGET.....	10
3. LAGEN	13
BARNETS ELLER FÖRÄLDERNS RÄTT?.....	13
VÅRDNADENS INNEBÖRD OCH REGLERING.....	14
ÅTERFÖRENING ELLER VÅRDNADSÖVERFLYTTNING?.....	15
BÄTTRE MÖJLIGHETER FÖR KONTINUITET OCH TRYGGHET?.....	16
LITE MER OM VÅRDNADSÖVERFLYTTNING.....	18
4. METOD	20
METODVAL.....	20
URVAL.....	20
TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	21
NARRATIV ANALYSMETOD OCH BEGREPPET ILLUSTRATION.....	22
FÖRFÖRSTÅELSE.....	22
RESULTATETS TILLFÖRLITLIGHET.....	23
ERFARENHETER VI GJORT OSS.....	24
ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	24
KUNSKAPSSÖKNING OCH ARBETSFÖRDELNING.....	25
5. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	26
INLEDNING.....	26
SOCIAL KONSTRUKTIVISM.....	26
NARRATIV ANALYS.....	27
DE RELATIONS- OCH BEHOVSORIENTERADE SYNSÄTTEN.....	28

SOCIALARBETARENS HANDLINGSUTRYMME.....	29
MÄNNISKOBEHANDLANDE ORGANISATIONER – MORALISKT PROJEKT.....	30
6. ANALYS.....	31
INTRODUKTION TILL ANALYSDEL.....	31
<i>Vad påverkar hur praxis utformas?.....</i>	<i>31</i>
<i>Presentationer av intervjupersoner.....</i>	<i>32</i>
<i>Likheter i materialet.....</i>	<i>32</i>
<i>Strukturen på analysen.....</i>	<i>33</i>
ILLUSTRATIONER AV DEN BIOLOGISKA FÖRÄLDERNS BETYDELSE.....	34
ALLA BARN KOMMER MED EN FAMILJ.....	34
<i>Det biologiska ursprungets betydelse.....</i>	<i>34</i>
<i>En idealiserad bild av föräldern.....</i>	<i>36</i>
<i>”Hyfsat god” föräldraförmåga.....</i>	<i>37</i>
<i>Kritiska illustrationer av vårdnadsöverflyttning.....</i>	<i>39</i>
ALLA BARN ÄR KOMNA IFRÅN EN FAMILJ.....	40
<i>Det biologiska ursprungets betydelse.....</i>	<i>40</i>
<i>Positiva illustrationer av vårdnadsöverflyttning.....</i>	<i>42</i>
DISKUSSION KRING ILLUSTRATIONERNA.....	44
ILLUSTRATIONER AV SOCIALARBETARENS HANDLINGSUTRYMME.....	46
<i>Inledning.....</i>	<i>46</i>
<i>Synen på föräldrarätt kontra barnrätt.....</i>	<i>47</i>
<i>Positivt förhållningssätt.....</i>	<i>47</i>
<i>Mer kritiskt förhållningssätt.....</i>	<i>49</i>
<i>Osäkert förhållningssätt.....</i>	<i>50</i>
DISKUSSION KRING LAGREGLERING OCH SOCIALARBETARENS HANDLINGSUTRYMME.....	52
RESULTAT: KOPPLING MELLAN ILLUSTRATIONER OCH UTFALL.....	54
7. SLUTDISKUSSION.....	55
REFERENSER.....	58
<i>Bilaga 1.....</i>	<i>61</i>

Förord

Tack till alla intervjupersoner som varit oss behjälpliga i vårt arbete och så vänligt avsatt tid för oss och våra ibland svårbesvarade frågor.

Tack till Gunvor Andersson som så generöst tog sig till Lund mitt i snökaoset för att dela med sig av sin gedigna erfarenhet av forskningen kring den sociala barnavården.

Tack till vår handledare Carina Tigervall som varit ett värdefullt bollplank för oss under resans gång och som fördjupat vår blick med alternativa sätt att förstå materialet.

Slutligen ett stort tack till våra fina familjer som stått ut med oss under denna smått hysteriska tid!

1. Inledning

Problemformulering

Sverige är förmodligen ett av de länder i världen där samhället är som mest engagerat i barns välbefinnande (Sundell, Löfholm & Kaunitz 2007). Det finns en lång historisk tradition att ta hand om utsatta barn och svensk lagstiftning för att skydda barn är ett av de tidigaste i världen (Andersson 2006). Ungefär ett barn i varje skolklass¹ placeras någon gång i familjehem innan det år de fyller arton (Vinnerljung et al 2007, Vinnerljung et al 2010). Under de senaste decennierna har det dock förts en återkommande debatt kring barns utsatta situation inom den sociala barnvården. Debatten har dels belyst brister i familjehem² men även fall där barn inte fosterhemsplacerats i tid³ eller där barn lyfts ur familjehem för att återförenas med sina biologiska föräldrar med negativa konsekvenser⁴.

Genomgångar av forskningsområdet inom den sociala barnvården har visat på stora kunskapsluckor, vilket delvis förklarar varför den egentliga nyttan av familjehemsplaceringar har omdiskuterats. Samtidigt har studier och utredningar visat att variationen är stor mellan kommunerna i landet i tillämpningar av lag och val av insatser, bl.a. i fråga om i vilken utsträckning olika barnvårdsinsatser förmedlas (Wiklund 2010; SOU 2009:68). Socialtjänstens karakteristiska handlingsutrymme innebär att socialarbetaren har ett visst utrymme att handla efter eget omdöme (Hill 2007). Handlingsalternativ och utfall kan därför komma att se mer eller mindre olika ut mellan olika praxissituationer vilket har bidragit till att även rättssäkerheten inom socialtjänstens arbete har ifrågasatts.

Ett exempel där det uppmärksammats att det finns en stor skillnad i tillämpningen mellan kommuner är i arbetet med vårdnadsöverflyttning av barn placerade i familjehem (SoS-rapport 2006:27). Allt sedan 1984 finns en möjlighet i lagen för socialtjänsten att ansöka om en vårdnadsöverflyttning, vilket innebär att man efter prövning i tingsrätten flyttar över vårdnaden av barnet till familjehemsföräldrarna med syfte att säkerställa

---

¹ Mellan 3.0 och 3.8 procent för personer födda 1971-1986 (Vinnerljung 2006).

² Bl.a. fallet *Daniel* 1992 samt *Vanvårdsutredningen* SOU 2006:05.

³ Bl.a. genom de uppmärksammade fallen *Michael* 1990 och *Louise* 2006.

⁴ Bl.a. genom den aktuella debatten om *De förlorade barnen*, SVT1 2010.

barnets rätt till kontinuitet och trygghet i vården (Mattsson 2006; 2010). En lagförstärkning infördes 2003 som innebär att socialtjänsten skall, efter det att ett barn varit placerat i familjehem i tre år, göra ett övervägande om vårdnadsöverflyttning. Antalet vårdnadsöverflyttningar har efter detta ökat, samtidigt som Socialstyrelsen påpekar att det fortfarande inte prövas i tillräcklig utsträckning (SoS-rapport 2006:27).

I inledningen av vårt arbete var vi nyfikna på varför lagändringen inte gett ett större utfall i praktiken än vad som är fallet enligt Socialstyrelsens rapporter. Även den uppenbara motsättning som socialsekreteraren måste handskas med i sitt dagliga arbete mellan å ena sidan föräldrars rätt till sina barn, eller det biologiska ursprungets särställning i svensk lag och kultur, och å andra sidan barnets rätt till en varaktig familj, väckte vårt intresse.

Enligt Andersson (1995) finns det inom familjehemsvårdens lagstiftningsområde och praxis en motsättning mellan åsikter eller synsätt som framhåller det biologiska ursprungets betydelse för barnet (relationsorienterat synsätt) respektive betydelsen för barnet av en varaktig familj oavsett biologisk relation (behovsorienterat synsätt).

Kan dessa synsätt inverka på hur praxis utformas och antalet vårdnadsöverflyttningar som görs? Eftersom vi intresserar oss för berättelsens funktionella aspekter vill vi synliggöra vad berättelsen åstadkommer och gör med praktiken. Vilka mönster eller synsätt kan vi urskilja och vilken funktion har berättelserna?

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka enskilda socialarbetares utsagor från den egna praktiken inom familjehemsvården för att se om det går att identifiera uppfattningar och synsätt som kan kopplas till utfallet i praktiken. Då främst antalet vårdnadsöverflyttningar som görs i respektive kommun.

- Vilka olika synsätt kan vi urskilja i socialarbetarnas berättelser?
- Hur använder socialarbetarna sitt handlingsutrymme i förhållande till lagen som reglerar verksamhetsområdet? Hur ser de på sitt eget inflytande och möjligheter att påverka juridiskt och faktiskt?

- Hur samverkar socialarbetarens illustration med praxis avseende hur socialarbetaren tolkar lagen och antalet vårdnadsöverflyttningar som görs i respektive kommun?

2. Bakgrund

Den sociala barnvården – i stora drag...

För barn som är i behov av långvarig placering utanför det biologiska hemmet är det i Sverige i huvudsak familjehemsplacering som gäller. Fördelar som lyfts fram med denna vårdform, i motsats till t.ex. institutionsplacering, är att kunna erbjuda barnet tillhörighet i en familj med personlig närhet och personkontinuitet (SOU 2009:68). Med familjehem avses enligt 35 § socialtjänstförordningen (SoF) ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran. Ett familjehemsföräldraskap innebär att man tillsammans med sociala myndigheter och det placerade barnets biologiska föräldrar har ett gemensamt ansvar för det placerade barnets utveckling (Körner 2005). I socialtjänstlagen framgår att vården ska utformas så att den ”främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön” samt att återförening ska vara målet med alla placeringar (SoL 6:1 §). Trots att det periodvis återkommer argument för en utökad användning av nationell adoption (SOU 2009:61) är detta inget som ännu fått något genomslag i praktiken⁵. Detta kan jämföras med flertalet internationella barnavårdssystem, som i tex USA, Storbritannien och Norge, där man till skillnad från Sverige istället har lagt tonvikten vid planering för varaktighet sk ”permanency planning”⁶ och möjligheten till tvångsadoption,

---

⁵ Förutom i Stockholms Stad där socialtjänstnämnden 2009 ställde sig enigt bakom förslaget att införa regler om att även nationell adoption ska prövas för barn som riskerar att växa upp i långvariga familjehemsplaceringar. Även brukarföreningen *Samhällets Styvbarn* har ställt sig bakom en utökad användning av öppna nationella adoptiner som alternativ till långa familjehemsplaceringar.

⁶ Enligt ursprunglig definition betyder permanency planning: ”principer som syftar till att trygga placeringen hos en familj, ursprungsfamiljen eller en familj som ersätter ursprungsfamiljen och som erbjuder kontinuitet i relationer till vårdande och fostrande föräldrar eller vuxna vårdare samt möjligheten att upprätta relationer för livet” SOU 2000:77, s. 126.

då barns behov av att växa upp under trygga, stabila, kontinuerliga förhållanden och få chans till varaktiga livslånga relationer anses överskugga alla andra behov som barnet kan ha (SoS- rapport 1995:8).

Kontakten med de biologiska föräldrarna

1995 skrev Andersson att även om lagen framhåller närhetsprincipen har en viktig fråga som ställts under många år varit hur viktigt det egentligen är för barn i familjehem att behålla kontakten med föräldrar och hemmiljö. Då det inte finns någon tradition inom socialtjänsten att t.ex. systematiskt utvärdera effekterna av de använda insatserna har den sociala barnvården i det stora hela utvecklats ur rådande ideologier och moral (Sundell, Löfholm & Kaunitz 2007 s 47). Ideologier omformuleras till följd av samhällets strukturella villkor såsom ekonomisk ställning, politiskt styre, rådande vetenskapliga perspektiv och kulturella föreställningar (Hill 2007). Tankar om barn, familj och föräldraskap påverkas och förändras med tiden, så även synen på barns behov, vad som orsakar barns problem och familjehemsplacerade barns umgänge med sina biologiska föräldrar. Inom familjehemsvården skulle man i grova drag kunna tänka sig denna förändring över tid som en pendel mellan å ena sidan teorier som hävdar att det viktigaste för barnets välbefinnande är att de får etablera nya och varaktiga relationer till familjehemsföräldrar, och å andra sidan teorier som hävdar att det viktigaste för barnets identitetsutveckling är att de får behålla kontakten med de biologiska föräldrarna (Andersson 1995).

Går vi tillbaka femtio år i tiden så var det under 1960- och 1970-talen med en relativt negativ inställning som den sociala barnvården såg på kontakten mellan placerade barn och deras föräldrar (Höjer 2007, s 29). Med studier som under 1980-talet sedan kom att lyfta fram och förespråka barns behov av kontakt med sina föräldrar, sågs den bristande kontakten mellan barn och föräldrar som alltmer problematisk. En debatt tog fart i Sverige om omhändertagandet av barn, där man ifrågasatte huruvida det var bättre för barnet att stanna i en bristfällig men bekant miljö eller flyttas till en ny miljö med gynnsamma förhållanden. Det var i denna debatt som två huvudsakligt kom att stå mot varandra, där den ena sidan framhöll den skada som barn kan ta av att stanna i en skadlig miljö (den behovsorienterade skolan), medan den andra sidan betonade de faror

som kan uppstå om barn skiljs från sina föräldrar (den relationsorienterade skolan) (Lagerberg 1984). Tanken att fosterföräldrarna skulle vara kompletterande föräldrar istället för ersättningsföräldrar fick så småningom fäste. Med detta följde att det i familjehemmets uppdrag skulle ingå att upprätthålla placerade barns kontakt med sina biologiska föräldrar (Höjer 2007, s 30).

Vinnerljung (1996) har påvisat att det under perioden 1950-1990 skedde en ändring i synen på familjehemsvården både diskursivt och praktiskt från vad han kallade ”ett funktionellt synsätt” till ett ”problembaserat synsätt”. Enligt ett ”funktionellt synsätt” anses familjehemsvården som en funktionsduglig och ändamålsenlig åtgärd för att ta hand om barn som inte får tillräcklig omsorg i hemmet. Här betonas långa och varaktiga placeringar, barnets kontakt med familjehemsföräldrarna, begränsad kontakt med de biologiska föräldrarna samt socialtjänstens stöd till familjehemsföräldrarna. Ett problembaserat synsätt fokuserar istället på de negativa konsekvenserna av familjehemsplaceringar och betonar att familjehemsplaceringar bör undvikas. Här framhålls vikten av korta och tillfälliga placeringar, barnets kontakt med de biologiska föräldrarna samt socialtjänstens stöd till föräldrarna. Skillnaden mellan de båda synsätten fokuseras på hur man å ena sidan värdesätter barnets rätt att bli omhändertagen, och å andra sidan värdet av barnets tillhörighet med sina föräldrar. Synsätten delar alltså samma grundvärderingar som det behovsorienterade respektive det relationsorienterade synsättet.

Kunskapsläget

Aldrig tidigare har det producerats så mycket forskning om den sociala barnvården som idag. Även i Sverige genomförs allt flera vetenskapliga undersökningar på området. Ändå visar denna forskningsgenomgång en stor brist på generell kunskap. Detta är överraskande med tanke på att den sociala barnvården existerat i över hundra år och att många insatser faller inom ramen för myndighetsutövande som kan få omvälvande konsekvenser för barn och föräldrar. (Sundell, Löfholm & Kaunitz 2007a s 43)

Författarna till ovanstående citerade studie, *Social Barnavård - Sammanfattning av aktuell kunskap*, menar att Sverige förmodligen är ett av de länder i världen där samhället är som mest engagerat i barns välbefinnande, samtidigt som forskningsgenomgången

pekar på stora kunskapsluckor. Även då det under senare år har blivit allt vanligare med effektutvärderingar finns det ingen tradition inom socialtjänsten att systematiskt utvärdera effekterna av de använda insatserna (ibid.). Kunskap om utfall i familjehemsvården är därför begränsad och fragmentarisk (Vinnerljung 2006; Vinnerljung 2010). Den forskning som finns kommer ofta fram till olika slutsatser då man bl.a. använt sig av olika mätmetoder och resultatmått (Andersson 2008a). Resultat som ofta hänvisas till är de vilka pekar på att familjehemsplacerade barn löper större risk för negativ utveckling jämfört med jämnåriga som inte fått socialtjänstinsatser (Vinnerljung 2006; Vinnerljung 2010). Det är denna typ av resultat som har bidragit till diskussioner om den egentliga nyttan av att placera barn i familjehem. Ett annat viktigt resultat i Vinnerljungs studier är att författaren definierat olika riskfaktorer som kan föreligga för placerade barn under deras olika livsförloppsfaserna, vilka bidrar till negativ utveckling. Före placering nämner Vinnerljung t.ex. genetiskt sårbarhet, tidigare negativa erfarenheter, socialt arv och separationserfarenheter. Under placeringen är familjehemsföräldrarnas osäkra ställning och vårdens instabilitet en riskfaktor. Stora riskfaktorer efter vården är låg utbildning samt att individen inte har någon "familj för livet" och ett svagt externt stödsystem (ibid.). Med tanke på den återföreningsprincip som styr den svenska familjehemsvården bör det även hänvisas till en annan studie av Vinnerljung, Öman & Gunnarson (2004) i vilken författarna med hjälp av registerundersökningar studerat återplacering i samhällsvård efter en tid hemma. Resultaten visar att av de barn som var under tio år när vården avslutas återkom ca en fjärdedel i vård inom två år. I gruppen tio-tolv-åringar återkom 30 procent och av tretton-femton-åringarna återkom 40 procent i vård inom två år (ibid.).

Trots att det råder ett allmänt vedertaget konsensus inom den svenska sociala barnvården att det är bra för familjehemsplacerade barn att ha en så god kontakt som möjligt med sina biologiska föräldrar menar Höjer (2001) att det saknas forskning av de faktiska konsekvenserna av familjehemsplacerade barns kontakt med sina föräldrar. Höjer lyfter fram undersökningar som pekar på att en regelbunden kontakt med de biologiska föräldrarna under tiden barnet är placerat är utslagsgivande för barnets återförening med föräldrarna, medan andra undersökningar visar på att barn som haft en gles eller obefintlig kontakt med de biologiska föräldrarna är mer rotade i sin fosterfamilj

och klarar separationer bättre än barn som haft en tätare kontakt (*ibid.*). Andersson menar att om det redan finns en risk för avbrott i familjehemsplaceringen kan den risken öka om kontakten med ursprungsfamiljen hindras (Andersson 2005). En studie som kommit att få stor inverkan på den svenska sociala barnvården är Barn-i-kris-projektet vilken genomfördes under åren 1981–1982 (Wiklund & Tilander 2010). Projektet följde 89 barn i åldern 0–16 år vilka blev placerade i familjehem av Malmö kommun. Flertalet rapporter har publicerats till följd av studien (t.ex. Vinterhed 1985; Hessle 1988; Börjeson & Håkansson 1990; Cederström 1990; Vinnerljung 1996). Den största påverkan som projektet har fått på svensk familjehemsvård är genom författarnas poängterande av vikten av att placerade barn hade kontakt med sina biologiska föräldrar, detta för barnets egen identitetsutveckling (bl.a. i Börjeson och Håkansson 1990). Forskningen i projektet grundade sig på objektrelationsteorin och framför allt Margaret S. Mahlers forskning (Westberg & Tilander 2010).

Andersson pekar på problemet med att forskning inom området sällan utgår ifrån barnets eget perspektiv, eller barns ”nöjdhet” eller tillfredsställelse som resultatmått (Andersson 2008a). Andersson hänvisar till studier som visat på att det ofta använda resultatmättet ”stabilitet/instabilitet” i placering, där instabilitet (sammanbrott, oplanerade avbrott) i vården används som mått på misslyckande, inte samvarierar med mått på tillfredsställelse. T.ex. så är hög grad av tillfredsställelse trots brist på stabilitet inte ovanligt (Baldry & Kemmis 1998 i Andersson 2008a). I Anderssons artikel går även att finna hur olika studier gett olika utfall i huruvida släktingplaceringar bidrar till mer stabilitet i placering (Andersson 2008a). Trots detta finns en allmän övertygelse inom socialtjänsten att släktingplaceringar är att föredra framför främplingplaceringar. Andersson menar att svaret på frågan hur det går för barn i samhällsvård kan bli olika beroende på vilket resultatmått som forskaren använt sig av, hur länge barnen varit placerade, vid vilken ålder de placerades, när resultaten har avlästs och var resultaten har hämtats ifrån (*ibid.*)

En studie som har lyssnat på barnets röst, och som också ofta hänvisas till i litteratur som berör den sociala barnvården, är Gunvor Anderssons longitudinella studie av 26 barn som placerats på barnhem och sedan i familjehem (Andersson 1984; 1995; 2008). Då Andersson följer upp barnen efter en tioårsperiod i boken *Barn i samhällsvård*

(1995) undersöker författaren bl.a. vad föräldrarelationer betyder för barnens välbefinnande. I resultaten går att se tydliga tendenser som pekar på att barn som övergivits av sina biologiska föräldrar mår väl av att ha fosterföräldrar som psykologiska föräldrar, medan de barn som hade de biologiska föräldrarna som psykologiska föräldrar hade sämre självkänsla och fler symtom på känslomässiga störningar (Andersson 1995 s 166). Vidare fann Andersson att de barn som såg både biologiska- och fosterföräldrar som viktiga föräldragestalter hade både högre självkänsla och färre symtom på känslomässiga störningar, medan inget av de barn som inte hade några föräldrarelationer lyckades behålla en ”normal” självkänsla (ibid.). En annan aktuell studie som lyssnat på barnets röst är Westberg & Tilanders *Att lära av fosterbarn* från 2010. Några resultat av denna studie är bl.a. att flera redogörelser från de intervjuade föredetta fosterbarnen visar vikten av att de biologiska föräldrarna accepterar placeringen då detta gör det möjligt för fosterbarnen att komma till ro i familjehemmet, samtidigt som de kan hålla kontakt med sina biologiska föräldrar.

Ett intressant tillägg att avsluta med är den nyligen publicerade summering av långsiktiga effekter av fostervård, där Vinnerljung (2010) lyfter fram att resultaten ger stöd åt argument som menar att Sverige bör utveckla liknande sk ”permanency planning” policy för den sociala barnavården som finns i tex USA och Storbritannien. Ett införande av en modell för varaktiga placeringar i lagstiftningen var något som också föreslogs i SOU 2000:77.

3. Lagen

Barnets eller förälderns rätt?

Den allmänna uppfattningen i Sverige är att barn hör hemma hos sina föräldrar och att det är dessa som i första hand ska vara barnets vårdnadshavare (6:2 § första stycket Föräldrabalken FB). Rätten till vårt privat- och familjeliv är så pass viktig att den finns reglerad i en av våra grundlagar (1:2 § fjärde stycket RF). Samtidigt har vi ett statligt reglerat välfärdssystem vilket innefattar att samhället ska ingripa när vårdnadshavarna

inte fungerar på ett enligt lagen tillfredsställande sätt. Här ska barnets bästa vara styrande i alla frågor som rör barnets vårdnad, boende och umgänge (1:2 § SoL och 1 § femte stycket LVU). Det finns en inbyggd motsättning i lagstiftningen, å ena sidan ska alla beslut utgå ifrån vad som är bäst för barnen och å andra sidan föräldrarnas rätt till sitt barn (Mattsson 2010).

Vårdnadens innebörd och reglering

1977 tillsattes *Utredningen om barnets rätt* med uppdrag att komma med förslag till olika åtgärder för att stärka barnets rättsliga ställning. I sitt andra betänkande 1979 konstaterade kommittén att de då gällande vårdnadsreglerna, där vårdnaden i förhållande till barnet i många avseenden framstod som en rätt för föräldern, speglade en förlegad syn på förälder–barn relationen. Utredningen resulterade i att utgångspunkten ändrades från föräldrarnas rätt till barnets behov, samt i ett fastställande av barnets grundläggande rättigheter (6:1 § FB) vilka stadgar att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran samt aktning för person och egenart (Singer 2000). Barnets rätt till trygghet innebär bl.a. att barnet har rätt att få leva i ett stabilt förhållande samt att ha någon att lita på. Det är vårdnadshavarna som ska se till att barnets grundläggande behov enligt 6:1 § FB blir tillgodosedda. Barnet har dock inte någon legal rätt att kräva att få sina behov säkerställda, utan rättigheterna är snarare till för att ge vårdnadshavarna vägledning i sin fostran (Prop. 1981/82:168, s 22).

Sedan 1998 har det varit infört i portalparagrafen i 6:2 a FB att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt sjätte kapitlet FB av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Detta gäller även vid socialnämndens utredningar om barns behov av ny vårdnadshavare. I och med ändringarna i vårdnadsreglerna 2006 ansåg regeringen att betydelsen av barnets bästa skulle komma till ännu starkare uttryck i lagen. Principen om barnets bästa kommer från Artikel 3 vilken är en av grundpelarna i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Utgångspunkten i barnkonventionen (BK) är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Detta betyder bl.a. att det i alla beslut och åtgärder som rör barn ska finnas ett tydligt barnperspektiv (Prop. 2005/06:99, s 38f). Sverige var ett av de första länderna att ratificera konventionen 1990 och är därmed folkrättsligt förpliktigade att förverkliga den.

Titti Mattsson menar dock att det sker en försvagning av barnperspektivet då barnkonventionen överförs till svensk lagstiftning (Mattsson 2010). Mattsson menar att föräldrarätten sammanfattningsvis väger tyngre än bedömningen av barnets behov och barnets bästa i svensk lag (ibid.)⁷.

Enligt barnkonventionens artikel 5 ska konventionsstaterna säkerställa att ett barn i huvudregel inte skiljs från sina föräldrar mot sina föräldrars vilja utom i de fall då ett sådant åtskiljande anses nödvändigt för barnets bästa (Art. 9.1 BK). Den exakta innebörden av begreppet *barnets bästa* går däremot inte att finna i varken barnkonvention eller den svenska lagtexten. Detta för att möjliggöra flexibilitet och individanpassning, något som anses väga tyngre än risken att samma fall därmed kan komma att bedömas olika beroende på olika handläggares tolkningar (Prop. 2005/06: 99, s 40). Det tycks även vara en allmänt accepterad ståndpunkt att innebörden av barnets bästa är något som varierar över tid och är därför beroende av i vilket sammanhang det tillämpas (Singer 2000). Det finns dock vissa konkreta omständigheter som ska fästas särskild vikt vid beslut om barnets bästa; *barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp* eller *att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa* (6:2a § andra stycket FB). I bedömningen ska hänsyn även tas till *barnets vilja*, vilket kan innebära att man, bedömt utifrån barnets ålder och mognad, låter barnet komma till tals i utredningen (6:2a § tredje stycket FB). Vid vårdnadsbeslut ska det även vara speciellt viktigt med långsiktiga lösningar (Socialstyrelsen 2008, s 65). Enligt barnkonventionen ska även önskvärdenheten av *kontinuitet* i ett barns uppfostran alltid övervägas (Art. 20 § BK).

Återförening eller vårdnadsöverflyttning?

I socialtjänstlagen finns inga uppsatta mål för vad familjehemsvården ska ge för önskvärda effekter. En vägledande princip inom familjehemsvård i Sverige har dock sedan länge varit *återföreningsprincipen*, vilken innebär att en återförening med det biologiska ursprunget ska vara utgångspunkten och eftersträvas i alla placeringar. I

---

⁷ I Mattssons (2010) fallstudie av praktiken vid domstolarna vid tillämpningen av förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning fann författaren bl.a. att även om barnets behov och rätt ska vara utgångspunkten i målen finns andra krafter som påverkar antalet ansökningar och utfallet i målen, såsom: vårdnadshavarens inställning samt ursprungsfamiljens etablerade position eller bristen på densamma.

förarbetena till SoL lyfts fram att man ska skapa förutsättningar för att det familjehemsplacerade barnet ska kunna återknyta gemenskapen med den biologiska familjen. Det är utifrån denna grundsyn som vårdbehovet ska övervägas och omvärderas kontinuerligt, var sjätte månad, med syfte att förhindra att barnet stannar i familjehemmet längre än nödvändigt (Mattsson 2006). Ett dilemma som kommit att uppmärksammas med detta är kopplat till de relativt sett många familjehemsplaceringar där en återförening inom överskådlig tid faktiskt kan anses orealistisk⁸. Dessa barn kan leva i ovisshet om var de hör hemma och hur länge det ska bo kvar i familjehemmet (Prop. 2002/03:53). Det är denna omständighet som kom att ligga till grund för de bestämmelser som 1983 infördes i 6:8 § FB:

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet (i regel ett så kallat familjehem) och är det uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till dem som tagit emot barnet, ska domstolen utse dessa till särskilt förordnade vårdnadshavare för barnet. (Prop. 1981/82:168 s 70)

Syftet med bestämmelsen om övervägande av vårdnadsöverflyttning är att förhindra att barn som har rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de funnit sig tillrätta och känner en större trygghet och känslomässig förankring än i sitt föräldrahem, och där barnet knutit känslomässigt an till familjehemsföräldrarna och betraktar familjehemmet som sitt riktiga hem (Prop. 1981/82:168 s 70). Detta betyder att de biologiska föräldrarna kan fråntas vårdnaden även om de inte anses olämpliga i sig (Mattsson 2010).

Bättre möjligheter för kontinuitet och trygghet?

Undersökningar som genomförts efter det att lagändringen införts har pekat på att möjligheten till vårdnadsöverflyttning trots lagändringen använts i mycket liten utsträckning (Socialstyrelsen 1991; SoS-rapport 1995:8; SOU 2000:77).

Kartläggningen från 1999 (SOU 2000:7) visade att för 98 procent av barnen som varit

---

⁸ Hälften av de barn som placeras innan de fyllt sju år kommer att vara placerade i mer än fem år. Ca 10 % av de placerade barnen placeras i tidig ålder och är i vård i mer än 10 år (Vinnerljung et al 2007; Vinnerljung 2010).

placerade i minst fem år hade vårdnaden inte flyttats. Anledningar som då listades var bl.a. rädsla för att döma ut föräldrarna som vårdnadshavare, bristande kunskap och rutiner i socialtjänsten samt familjehemmens tveksamhet pga. osäkerhet kring fortsatt ekonomiskt stöd (SOU 2000:77). Till följd av detta infördes 2003 ett tillägg i bestämmelserna i 6:8 § andra stycket SoL samt i 13 § fjärde stycket lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), att socialnämnden, *när ett barn varit placerat i tre år i samma familjehem, särskilt ska överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden*. Syftet med bestämmelsen var att skapa bättre möjligheter för kontinuitet och trygghet i vården för barnet. I propositionen framhölls det att socialtjänsten noga bör väga skäl för och emot en vårdnadsöverflyttning, och noga motivera de ställningstaganden man kommer fram till. Även då det ska vara av vikt att alltid beakta hur barnets umgänge med föräldrarna har fungerat så betonar man att det ska vara det enskilda barnets bästa som ska vara avgörande vid ett ställningstagande. (Prop. 2002/03:53).

År 2006 genomförs ännu en uppföljning för att se om tillägget i lagen haft någon inverkan på praktiken. Resultatet visade att även om antalet vårdnadsöverflyttningar hade ökat sedan skyldigheten för socialnämnden att överväga införts i lagen, var det fortfarande en liten andel av familjehemsplaceringar som avslutades pga. att familjehemsföräldrarna tog över vårdnaden (SoS-rapport 2006:27). Som en del i rapporten genomfördes en fördjupningsstudie av tre kommuner, vilket innefattade intervjuer med 34 familjehemssekreterare med syfte att undersöka varför möjligheten att flytta över vårdnaden faktiskt inte utnyttjas i större omfattning. Resultaten visade att för ett stort antal av de placeringar där barnet varit placerat i samma familjehem i tre år eller mer hade handläggaren inte ens gjort ett övervägande om vårdnadsöverflyttning. I de ärenden som handläggarna hade tagit ställning, ställde sig 86 procent av handläggarna sig emot eller osäkra inför en vårdnadsöverflyttning. Utredarna ställer sig också frågande till hur det kan komma sig att för 81 procent av de barn där handläggaren bedömt att barnet hade en fast förankring i familjehemmet och en stark anknytning till familjehemsföräldrarna var en ansökan om vårdnadsöverflyttning inte aktuell. Enligt de intervjuade handläggarna är de främsta anledningarna till att det ser ut som det gör;

- att familjehemmet tvekar inför en vårdnadsöverflyttning eftersom de då mister stödet hos socialtjänsten i placeringskommunen och uttrycker en rädsla att behöva vända sig till helt nya personer i sin vistelsekommun
- att både familjehemmet och socialtjänsten tror att relationen till föräldern kan bli sämre efter en vårdnadsöverflyttning (att notera här är att 1/3 av barnen i undersökningen hade inget umgänge eller umgänge mindre än en gång i kvartalet med föräldern)
- många handläggare uttrycker även en rädsla att ta upp frågan om vårdnadsöverflyttning med föräldern eller familjehemmet då barnet varit placerat under en lång tid

Resultaten i studien (SoS-rapport 2006:27) pekar även på att det finns en skillnad i synen på vårdnadsöverflyttningar mellan kommunerna, men också mellan handläggare i samma kommun. Många handläggare uttrycker en motsättning mellan att ”jobba hem barnet” och skapa förutsättningar för en vårdnadsöverflyttning. Utredarna lyfter även fram i sina kommentarer till studien att de funnit handläggare med starkare föräldrafokus som av denna anledning inte driver frågan om vårdnadsöverflyttning. I de kommuner som dessa handläggare arbetar pekar utredarna på att man även finner en större andel svar som visar på en rädsla att äventyra relationen till föräldern vid en eventuell vårdnadsöverflyttning.

Lite mer om vårdnadsöverflyttning...

Då vårdnaden flyttas över till familjehemsföräldrarna upphör barnet att vara placerat och socialnämndens uppföljningsansvar upphör. Likaså upphör länsstyrelsens tillsyn (Socialstyrelsen 2006). Socialnämndens allmänna ansvar att i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller adoption har avgjorts kvarstår dock (5 kap. 1 § SoL). Enligt huvudregeln är det vistelsekommunen som har detta ansvar. 2009 lade dock Barnskyddsutredningen fram ett förslag till en ny lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU) där utredaren bl.a. föreslår att familjehemsföräldrar som övertar vårdnaden om ett barn ska ha rätt till fortsatt stöd från den kommun som placerat barnet i hemmet, med motiveringen att: ”en överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna innebär

ett starkare skydd för barn som långsiktigt behöver bo kvar i familjehemmet.

Familjehemsföräldrar kan idag tveka inför en vårdnadsöverflyttning med hänvisning till att man är orolig för att förlora socialtjänstens stöd” (SOU 2009:68). Den nya lagen förväntas inträda i augusti 2011.

Då familjehemsföräldrarna övertar vårdnaden följer samma ansvar som barnets tidigare vårdnadshavare gällande barnets behov av vårdnad, trygghet och god fostran. Det innebär även en rättighet och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter som att t.ex. ansöka om pass, öppna bankkonto i barnets namn, få tillgång till sjukhusjournaler osv. Familjehemsföräldrarna har dock ingen underhållsskyldighet i egenskap av vårdnadshavare, utan det är fortfarande de biologiska föräldrarna som är underhållsskyldiga. Barnet har heller ingen arvsrätt efter sina nya vårdnadshavare utan ärver sina biologiska föräldrar.

Mattson (2010 s 158-159) menar att det finns ett dolt syfte med en vårdnadsöverflyttning. Vårdnadsöverflyttningen har inte enbart funktionen att tillgodose barnets behov av vårdnadshavare under sina första 18 år utan även skapa en stabilare tillhörighet för barnet som kan sträcka sig längre fram även när barnet blivit vuxet. Mattson talar om vårdnadsöverflyttning, inte enbart som en rättslig förändring utan även som en strukturell förändring som påverkar de inblandade parternas tillvaro och där ”de nya vårdnadshavarna förväntas anta rollen som barnets primära familj” (2010 s 159). Det är viktigt att hålla i åtanke att vi ännu inte vet med säkerhet hur barnet påverkas av en vårdnadsöverflyttning då det ännu inte genomförts några större undersökningar på området. Ökar barnets chanser till en familj för livet med en vårdnadsöverflyttning? Det är med detta också viktigt att komma ihåg att trots att familjehemsföräldrarna fått vårdnaden överflyttad till sig har de alltid rätt att när som helst på egen begäran bli entledigade från uppdraget (6:10b § första stycket FB). Vidare bör hållas i åtanke att ett övervägande om vårdnadsöverflyttning förutsätter att socialnämnden under placeringen levt upp till kravet på en fortlöpande kontakt med barnet, familjehemmet och föräldrarna för ett systematiskt insamlande av uppgifter om barnets situation (SoS-rapport 2006, s 33). Detta för att undvika risken att inte kunna driva igenom en vårdnadsöverflyttning i tingsrätten pga. bristfälliga kunskaper om barnets behov.

4. Metod

Metodval

I vår undersökning ligger fokus på att skapa förståelse för uppfattningar och synsätt som har betydelse för hur praxis utformas inom familjehemsvården. För att göra detta har vi valt en kvalitativ forskningsmetod där vi genomfört fem semistrukturerade intervjuer med sex socialarbetare inom verksamhetsområdet. Styrkan med intervjumetoden är att den ger oss möjlighet att skapa förståelse för intervjupersonernas värld och förstå problemet från den intervjuades perspektiv som inte går att fånga i den kvantitativa metoden (Kvale 2009 s. 39). Vi uppfattar den semistrukturerade intervjuformen som sympatisk eftersom den bidrar till ökade chanser att skapa en god samarbetsituation vid intervjutillfället. Samtidigt ger den oss möjlighet att följa fördjupa samtalet och ställa vidare frågor kring det tema som har väckt vårt intresse (May 2001 s. 150). Metoden ger oss även möjlighet att kunna utföra komparativa analyser utifrån det insamlade materialet (May 2001 s.168).

I vår analys av det insamlade materialet har vi använt oss av narrativ metod för att skapa förståelse för fenomenet vi vill belysa (Aspers 2007; Johansson 2005). Genom att lyssna på intervjupersonernas berättelser har vi i vårt arbete försökt att identifiera uppfattningar, synsätt och förutsättningar som kan tänkas ha påverkan på utfallet i praktiken. Vår forskningsprocess har i högre grad varit induktiv än deduktiv⁹, där vi utgår från vår insamlade empiri för att komma till en slutsats (Aspers 2007 s. 29).

Urval

Inledningsvis i vår studie hade en av oss under sin praktiktermin varit i kontakt med en kommun där de gör bland de flesta vårdnadsöverflyttningarna i Sverige, vilket väckt intresse för frågan om vårdnadsöverflyttning. För att ta reda på hur arbetet ser ut med familjehemspliceringar och då specifikt vårdnadsöverflyttningar i skilda kommuner ringde vi runt och skickade ett antal mejl för att komma i kontakt med ansvariga för verksamheterna. Detta var ingen enkel uppgift eftersom många var tidspressade och

---

⁹ Kortfattat innebär *deduktion* att dra slutsatser från premisser (hypotes som man prövar) och *induktion* att komma till en slutsats baserad på empiri.

ovilliga att ställa upp för en intervju och någon kommun svarade inte alls på våra kontaktförsök. Slutligen fick vi möjlighet att genomföra fem separata intervjuer med sex olika respondenter i fyra kommuner. På så sätt har svårigheten att få villiga respondenter styrt vårt urval.

Tillvägagångssätt

Parallellt med att vi kontaktade olika kommuner för att nå möjliga intervjupersoner till vår undersökning satte vi samman en intervjuguide vars innehåll både gav bredd och ett djup åt vårt undersökningsområde (se Bilaga 1). Sammantaget har vi genomfört fem semistrukturerade intervjuer med sex socialarbetare inom familjehemsvården i fyra kommuner i Sverige. Intervjuerna har utförts på deras respektive arbetsplatser, vilket kan bidra till att intervjupersonen blir mer trygg och att vi har fått inblick i verksamheten rent fysiskt. En av intervjupersonerna är i chefsposition, övriga arbetar som familjehemssekreterare eller barnsekreterare inom familjehemsvården. Vid ett tillfälle har vi gjort en gruppintervju där två familjehemssekreterare deltog samtidigt. I en kommun har vi gjort två separata intervjuer. Metodologiskt har valet av intervjuform sprungits ur vilka möjligheter som funnits för deltagande inom varje kommun.

Intervjuguiden har varit vägledande och alla frågor har ställts i samtliga intervjusituationer, vilket har gjort att vi har haft ett jämförbart material. Beroende av svaren vi fått vid intervjutillfället har vi ställt följdfrågor och fördjupat samtalet i lite olika riktning (May 2001 s. 150). Intervjuerna har tagit mellan en och som mest två timmar beroende av vilken tid intervjupersonen avsatt för intervjutillfället och samtliga intervjuer har spelats in. Därefter har vi delat upp intervjuerna och transkriberat det (för oss) omfattande materialet ordagrant, vilket resulterade i ett 110 sidigt material. Viss ordlös kommunikation, som exempelvis skratt och pauser som vi ansett vara meningsbärande har skrivits ut (Aspers 2007 s. 149). Efter detta har det varit ett digert arbete att lära känna materialet, koda det och jämföra intervjuerna för att leta efter jämförbara uppgifter som skulle kunna kategoriseras under rubriker (May 2009 s.169). Med ett induktivt förhållningssätt har vi låtit vår insamlade empiri styra det vi slutligen kom att intressera oss för. I bearbetningen och tolkningen av vår empiri utgår vi från ett

konstruktivistiskt betraktelsesätt och använder oss av narrativ analys där vi studerar och jämför de olika intervjupersonernas berättelser (Aspers 2007 s. 192).

Narrativ analysmetod och begreppet illustration

I bearbetning och tolkning av vår insamlade empiri använder vi oss av en narrativ analysmetod där vi förstår intervjuvaren som berättelser med en meningsbärande funktion utifrån ett specifikt perspektiv (Johansson 2005 s. 57). Den narrativa metoden hjälper oss att synliggöra likheter, skillnader och mönster i berättelserna som går att koppla till mer subjektiva synsätt i samspel mellan egna personliga erfarenheter, värderingar och samhällsliga normer. Vår utgångspunkt är att intervjupersonerna genom sina valda (och ickevalda) berättelser konstruerar och kommunicerar synsätt utifrån egna personliga erfarenheter (ibid.). I vårt arbete har vi valt att använda begreppet *illustration* för dessa berättelser för att ytterligare kasta ljus på aspekten att berättelsen även kan förstås som en reflekterande bild av synsätt eller ideologiskt konstruerat värdeomdöme eller sanning.

Förförståelse

I och med att vi valt att använda oss av den kvalitativa metoden ser vi det som nödvändigt att reflektera över vår egen förförståelse för det vi vill undersöka. Både i betydelsen av hur vi är formade av normer och värderingar i samhället och även personliga intressen och egna erfarenheter som vi bär med oss. Vår förförståelse kan ses som en betydelsefull del av forskningsprocessen och även som en förutsättning för den (May 2001 s. 26). Under våra praktikperioder var vi på olika platser där vi fick insyn i behandlingsarbete med barn och familjer och utöver detta har vi båda erfarenhet av utredningsarbete med familjer med spädbarn. Med dessa erfarenheter som grund och teoretisk kunskap som vi förskansat oss under vår utbildningstid, har vi tillsammans fört en pågående diskussion kring frågor som rör vad som är ett barns bästa och vilken betydelse det biologiska föräldraskapet har.

Vi har i frågan som vi valt att undersöka till viss del olika uppfattningar. Detta har vi sett som en styrka i arbetsprocessen med studien och framförallt när vi tolkat det

insamlade intervjumaterialet. Eftersom våra synsätt till del skiljer sig åt kommer vi inte lägga vår egen etisk/moraliska förståelseram på det vi valt att undersöka, utan kommer i vår diskussion att försöka hålla oss neutrala och luta oss mot tidigare forskning inom området.

Resultatets tillförlitlighet

Att vara två forskare har för oss inneburit fortlöpande diskussioner kring förståelsen av vår insamlade empiri, vilket vi anser öka resultatets tillförlitlighet. Då den kvalitativa metoden är öppen för tolkningar ser vi det som nödvändigt att återkommande reflektera över hur vi påverkar process, riktning och resultat i studien. Studien formas under ett pågående inflytande av oss som forskare genom vårt val av fokus, genom de frågor vi väljer att ställa, beroende av det samspel som uppstår i den specifika intervjusituationen, genom att vi avläser materialet som insamlats, men även att materialet formas på vägen. Empirins kvalitet är hög då vi transkriberat intervjuerna i sin helhet med stor noggrannhet. Metodvalet möjliggör att vi kan förstå problemet från den intervjuades perspektiv, vilket är avsikten med studien. På så sätt menar vi att vi mäter det vi avser mäta och att studien har en hög reliabilitet (Aspers 2007).

Två av de kommuner vi genomfört intervjuer i är medelstora och två är mindre. I de två större kommunerna har vi intervjuat personer som har en central ställning i familjehemsarbetet, där en är ansvarig för hela familjehemsverksamheten i en av kommunerna (chef) och en den andra har lång erfarenhet på samma arbetsplats samt en gruppleddande funktion. Dessa personer kan förstås ha ett inflytande på hur familjehemsverksamheten på respektive ort utformas och/eller bedrivs. I de två mindre kommunerna intervjuar vi två familjehemsplacerare i respektive kommun, vilka i den ena kommunen utgör hela arbetsgruppen (100%) och i den andra utgör halva arbetsgruppen (50%). Då två av intervjupersonerna har centrala positioner och övriga fyra representeras av hela respektive halva arbetsgruppen kan vi anta att intervjupersonernas utsagor och resonemang både illustrerar och formar hur arbetet bedrivs i kommunen.

Erfarenheter vi gjort oss

Erfarenheter som vi gjorde oss under resans gång var att de mest spännande diskussionerna gärna kom i slutet av intervjun då vi tillsammans skapat ett klimat som var mer avslappnat och tillåtande. Intervjupersonerna fick då ofta tillfälle att fördjupa något resonemang som var av speciellt intresse och blev mer personlig och oförställd i sättet att formulera sig.

En av intervjuerna utfördes som ”gruppintervju” där de båda respondenterna deltog samtidigt. En effekt som vi tyckte oss märka av detta var att intervjupersonerna blev mer öppenhjärtliga och frispråkiga. När en av personerna svarat så associerade den andra vidare eller fyllde i och på så sätt fördjupades svaret och gav ibland lite oväntade yttranden. I den kommun vi intervjuade två personer var för sig kunde vi märka en större försiktighet i hur personerna svarade. Om det berodde på den ”separata” intervjuformen eller organisatoriska förhållanden eller andra orsaker kan vi inte avgöra.

Etiska överväganden

Intervjupersonerna har i anslutning till förfrågan om intervjun muntligt informeras om studiens syfte och sammanhang. Tillika har samtliga intervjupersoner informerats om att deltagandet i intervjuerna är frivilligt, förutsättningarna för deltagandet, hur resultaten kommer att redovisas samt att de har rätt att dra sig ur studien. Eftersom det är viktigt att skydda intervjupersonerna har uppgifter som kan tänkas röja personens identitet har namn och ort utelämnats och intervjuцитat återgetts med fingerat namn för att på så sätt kunna säkra konfidentialitetskravet. Då man i de olika kommunerna har olika tjänstebeteckningar har vi i arbetet valt att inte nämna dessa utan genomgående benämna intervjupersonerna som socialarbetare. Vi har gett intervjupersonerna tillfälle att ta del av uppsatsen innan den publiceras.

Vår roll som kunskapsproducenter har en moralisk dimension där det är viktigt att reflektera över de etiska aspekter som finns i forskningsprocessen avseende värderingar och intressen som kan styra på ett omedvetet sätt (May 2001 s. 63; Aspers 2007 s. 24). Vår strävan har varit att under forskningsprocessen kontinuerligt ifrågasätta och blottlägga egna värdeomdömen.

De intervjupersoner som vi valt ut för studien kan inte betraktas som en utsatt eller maktlös grupp inom det fält vi valt att belysa (Andersson & Swärd 2008 s. 239). Samtidigt är vi väl medvetna om att det finns en maktaspekt i intervjuinteraktionen (Aspers 2007 s. 135). Även då den kvalitativa intervjusituationen utåt sett kan uppfattas som en harmonisk och fri dialog mellan jämlika parter bör vi som intervjuare reflektera över intervjusituationens asymmetriska karaktär (Kvale 2009 s. 48; Andersson & Swärd 2008 s. 237; Aspers 2007 s. 135). I vårt fall är vi parten som söker information och den intervjuade måste i stort sett följa den frågeställning vi har, vilket t.ex. kan innebära att den intervjuade svarar på ett sätt som den tror förväntas (Kvale 2009 s. 50). Ytterligare en etisk aspekt är den makt vi som forskare har att benämna och kategorisera (Andersson & Swärd 2008 s. 241).

Kunskapssökning och arbetsfördelning

Vi har dels gemensamt men även var för sig, sökt kunskap via sökmotorerna Lovisa, Socindex och genom sökningar på nätet tagit del av Socialstyrelsens publikationer samt offentliga tryck (SOU, rapporter och propositioner) och statistik (socialstyrelsen, SCB). Vi har gått igenom litteratur inom forskningsområdet för socialbarnavård och därifrån sökt oss vidare utifrån de referenser vi funnit intressanta för vårt arbete. Vi har i huvudsak delat upp litteratur mellan oss för att tillsammans täcka in ett större kunskapsområde som till del fokuserat på olika fördjupningar i materialet. Under arbetets gång har vi kontinuerligt diskuterat litteratur och teorier som kan vara användbara i förståelsen av vår empiri. Vi fördelade intervjumaterialet mellan oss för transkribering.

5. Teoretiska utgångspunkter

Inledning

Vår uppgift har till stor del innefattat att analysera socialarbetares utsagor från den egna praktiken. För att göra detta kommer vi att diskutera och försöka att skapa förståelse för det vi valt att undersöka utifrån flera idé- eller förståelse- inriktningar.

Huvudsyftet med vår undersökning är att frilägga mönster som kan koppla samman ”hur man pratar” om ett visst fenomen och utfall i praxis. Vår analys grundar sig på ett socialkonstruktivistiskt synsätt där vi förstår kunskap som konstruerad och förmedlad i sociala interaktioner (Berger & Luckmann 2003). Utöver detta har vi använt oss av narrativ analys där vi lånat ett antal begrepp som hjälper oss att bringa klarhet i fenomenet som står under vår lupp – hur synsätt påverkar utfall i praxis inom den sociala barnavården. Utöver den socialkonstruktivistiska och narrativa teoriramen kommer vi att förhålla oss till och diskutera socialarbetarens handlingsutrymme för att belysa vad det är som möjliggör skillnaderna mellan kommunernas förhållningssätt och utformandet av praxis.

Social konstruktivism

Som utgångspunkt väljer vi som forskare att ha ett socialkonstruktivistiskt betraktelsesätt där vi utgår från att alla sociala fenomen är kontextuellt bundna och kan förstås som sociala konstruktioner (Berger & Luckmann 2003). Socialkonstruktivism kan ses som en reaktion på den positivistiska vetenskapsinriktningen som har åsikten att sociala företeelser har en objektiv existens och strävar efter att finna objektiva svar och sanningar (Wenneberg, 2010, Aronsson, 2001, Sahlin, 2002). Istället betraktar den socialkonstruktivistiska inriktningen sociala fenomen som socialt konstruerade och reproducerade (Berger & Luckmann 2003). Utgångspunkten här är att synen på ett socialt problem och dess lösningar alltid är bundna till ett visst sammanhang och föränderliga över tid. Socialkonstruktivismen ifrågasätter kunskap som sann eller giltig och frågar istället hur den kommit till eller producerats (Wenneberg 2010 s. 30). Berger och

Luckmann är två föreläsare vars arbete *The Social Construction of Reality*¹⁰ (1966) har fått stor betydelse för socialkonstruktivismen (Wenneberg 2010 s. 36). Berger och Luckmann lyfter i sitt arbete fram att det som uppfattas som kunskap i ett samhälle ska studeras. I sammanhanget är det inte minst viktigt att studera det som uppfattas som vardaglig och självklar kunskap, så kallad *common sense-kunskap* då den utgår från subjektiva uppfattningar som bestäms av den sociala kontexten (ibid.).

Narrativ analys

Inom samhällsvetenskaplig forskning finns en tradition som inriktar sig mot det *muntliga berättandet* där berättandet förstås som en form av socialt handlande (Hydén, 2008 s. 90). Eftersom vi i vår studie intresserar oss för sambandet mellan intervjupersonernas berättelser och utfall i praxis har vår studie inslag av narrativ analys där vi undersöker berättelsernas djupare meningsbärande funktioner. Den narrativa analysmetoden uppfattar den sociala verkligheten som språkligt konstruerad och att vi genom språket som social aktivitet bland annat skapar våra identiteter och värderings- och normsystem (Johansson, 2005 s.18). Kärnan i narrativ analys är dess tolkande karaktär (Kohler Riessman 1993, i: Johansson 2005 s. 27). Det är själva förståelsen av det som intervjupersonen väljer att berätta/ illustrera som väcker vårt intresse. Vilka mönster eller synsätt kan vi urskilja och vilken funktion har berättelserna? Hydén menar att berättandet och berättelsen kan ses som en meningskapande aktivitet som har kunskapsmässiga och moraliska funktioner. Berättelser och berättande kan förmedla praktisk kunskap, exemplifiera moraliska konflikter och val av ställningstagande (Hydén 2008 s. 92). Narrativ analys lämpar sig väl för komparativa studier då vi som forskare systematiskt jämför illustrationerna som ges av de olika familjehemssekreterarna, i syfte att upptäcka likheter och skillnader i berättelserna och vilken funktion de kan ha (ibid.). Vi utgår ifrån att det finns ett växelvis samspel mellan synsätt och praktik, där berättelsen formar praktiken men även att praktiken formar berättelsen (Foucault 1972, i: Thomassen 2007).

---

¹⁰ 1:a svenska uppl. 1979, *Kunskapssociologi – hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet* av Peter L. Berger och Thomas Luckmann.

De relations- och behovsorienterade synsätten

I vår studie analyserar vi intervjupersonernas svar framförallt utifrån ett relationsorienterat respektive behovsorienterat synsätt. Det är dessa två synsätt som hänvisas till då man talar om en motsättning inom den sociala barnvården angående barnets kontakt med de biologiska föräldrarna under familjehemsplacering (Andersson 1995; Höjer 2001; Mattsson 2006). I stora drag betonar ett relationsorienterat synsätt vikten av bibehållen relation till biologiska föräldrar och närhet till sitt ursprung, medan ett behovsorienterat synsätt förespråkar barns behov av nya föräldrar och kontinuitet i vården (Andersson 1995).

Till en början kallades det behovsorienterade synsättet också ”barnets rätt” i motsats till föräldrarnas rätt (Andersson 1995 s 30). De ursprungliga förespråkarna var Joseph Goldstein, Anna Freud och Albert Solnit vilka redogjorde för synsättet i deras bok från 1973, vilken 1978 översattes till svenska med titeln *Barnets rätt eller rätten till barnet*. Boken kom i Sverige att bli grunden till den ”Barnets-rätt-rörelsen” som bl.a. företräds av Barnets rätt i samhället (BRIS). Förespråkarna för det behovsorienterade synsättet utgick ifrån psykoanalysen, vilken de menade klargjorde för barns behov av en obruten känslkontinuitet och stimulerande relationer med en vuxen (Andersson 1995). Goldstein et al. (1978) skriver att separationer under barnaåren är skadligt för barnets utveckling och trycker på barnets behov av att vårdas av samma person under kontinuerliga förhållanden för att barnets känslomässiga bindningar och identitetsutveckling inte ska skadas. Författarna menar att det lilla barnets känslor inför föräldrarna inte har något samband med blodsbandet. De biologiska föräldrarna är därför utbytbara och det är möjligt för barnet att ha en psykologisk förälder att knyta an till så länge de ser till att barnet får det behov av närhet och stimulans det behöver (ibid.) Goldstein, Freud och Solnit menade att föräldrars rätt borde stå tillbaka i lagen och rekommenderade lagändringar för att garantera barns rätt att stanna kvar i fosterhem. Utom när det uttryckligen handlade om kortare placeringar, så menade förespråkarna att varje placering av barn skulle bli lika permanent som det nyfödda barnets hos sina biologiska föräldrar (ibid.). Andersson (1995) skriver att anhängare till den behovsorienterade skolan framförallt utser familjehem som på sikt ska kunna ersätta ursprungsfamiljen.

Då utgångspunkten i det sociala barnvårdsarbetet i Sverige ska vara att återförena barnet med dess biologiska föräldrar kan man säga att det är det relationsorienterade synsättet som påverkat lagstiftningen och efter hand också socialarbetarnas grundinställning (Andersson 1995). Inom det relationsorienterade synsättet betonas de faror som kan uppstå om barn separeras från sina föräldrar, även om dessa var ”dåliga” föräldrar (Mattsson 2006). Andersson (1995) hänvisar till Fanshel & Shinn's forskning (1978) vilket gav upphov till den relationsorienterade skolan då deras resultat lyft fram att det är skadligt för barnet att klippa banden till sina biologiska föräldrar. Här förespråkas fortsatt umgänge med de biologiska föräldrarna under placeringstiden med hänvisning till studier som pekat på att barnets identitetsutveckling bäst utvecklas om kontakten med biologföräldern bibehålls, då barnet annars kan leva med fantasibilder av de biologiska föräldrarna (Höjer 2001). Företrädarna menar att en ”ny” förälder inte kan ta de biologiska föräldrarnas plats i barnets medvetande. Det relationsorienterade synsättet introducerades till Sverige av forskarna bakom Barn-i-kris-projektet på 1980-talet, vilka tog avstånd från det behovsorienterade synsättet (Andersson 1995).

Socialarbetarens handlingsutrymme

En stadstjänsteman har fria händer att agera närsomhelst de faktiska gränserna för hans makt ger honom frihet att göra ett val mellan möjliga alternativ att handla eller inte handla (Davis 1969 s. 4).

Hill (2007) skriver om *regler och handlingsfrihet* och menar att det i alla administrativa system som regleras i lagen, finns ett utrymme att handla efter eget omdöme. Svensson et al (2008) menar att lagar och regler lämnar ett visst spelrum för socialarbetaren att avgöra hur dessa ska tolkas och tillämpas. Handlingsutrymmet innebär därför att handlingsalternativ och utfall kan komma att se mer eller mindre olika ut mellan praxissituationer (Svensson, Johansson & Laanemets 2008). Eftersom socialarbetaren ställs inför varierande behov kan handlingsutrymmet ses som en nödvändig aspekt då den möjliggör bedömningar utifrån varje enskilt fall (ibid.).

Svensson et al lyfter fram att socialarbetaren kan förhålla sig på olika sätt till riktlinjer och regler där man har valet att stanna vid att acceptera utrymmet som givits eller arbeta för att vidga det. I ett givet dilemma kan socialarbetaren antingen följa riktlinjer utan att gå in i diskussion, arbeta för en förändring eller kringgå problemet och hitta lösningar ”vid sidan av” utan att påtala detta (Svensson et al 2008). Lundquist (1998) talar om fyra förhållningssätt där tjänstemannen har möjlighet att vara lojal, vissla, väcka eller obstruera (ibid.). Handlingsutrymmet innebär inte enbart att ha val utan även ha ansvar och att ta ställning (ibid.).

Att vara socialarbetare innebär att i olika sammanhang brottas med komplexa moraliska och praktiska problem (Swärd & Starrin 2006). Trots att socialarbetaren är styrd av lagar och normer förväntas de handla enligt moraliska koder och använda sin egen förmåga att bedöma som en viktig del i sitt vardagliga arbete (ibid.). Socialt arbete är värdegrundat, vilket innebär en etisk dimension till yrkesutövningen som innebär att socialarbetaren kontinuerligt behöver pröva och ompröva vilka värden som ska vara giltiga (Svensson et al 2008; Blennberger 2005).

Människobehandlande organisationer – moraliskt projekt

”Att vara socialarbetare är att verka inom en organisation” (Svensson et al. 2008 s.32). Genom att iaktta vilket handlingsutrymme som ges i en organisation kan vi förstå vilket spelrum som finns för socialarbetarens agerande (ibid.). Socialarbetaren, i vårt fall inom den sociala barnvården, verkar inom det område som Hasenfeld (1992) kallar *human service organizations*, översatt till svenskans *människobehandlade organisationer* (Wiklund 2010; Svensson 2008). Hasenfeld menar att sådana organisationer ägnar sig åt någon form av moraliskt projekt där det inte finns några givna rätt och fel. Istället bygger varje utförd tjänst eller åtgärd, på bedömningar som är ”värdeladdade och moraliska” (Svensson et al 2008 s. 37). Värdeladdningen kan dels finnas hos tjänstemannen/individerna men också i det omgivande samhället. Uppgiften för en människobehandlande organisation är att göra det bästa för sina klienter samtidigt som de ska tillgodose statens och samhällets intressen (ibid.).

Inom nyinstitutionell teori talar man om att organisationer har en identitet och att organisationer precis som individer är en aktör i samhället (Svensson et al 2008).

Identiteten formas och återskapas genom de handlingar som utförs i organisationens namn (ibid.). Inom den sociala barnvården finns en hög grad av moraliska och värdemässiga ställningstaganden vilket gör att organisationen fortlöpande måste söka stöd för sin verksamhet från det omgivande samhället (jmf. Wiklund 2010; Svensson et al 2008). Svensson et al menar att detta i sin tur innebär en begränsning i handlingsutrymmet för de verksamma inom organisationen då det som görs ”måste stämma antingen med förväntningarna eller regelverket, och helst både och” (Svensson et al 2008 s. 42).

6. Analys

Introduktion till analysdel

Vad påverkar hur praxis utformas?

Vi utgår ifrån att flera aspekter styr hur praxis utformas vad gäller familjehemsarbetet i kommunerna. På ett övergripande strukturellt plan formas det sociala arbetet av rådande samhällsnormer och värderingar. Detta gäller i synnerhet det sociala verksamhetsområdet då arbetet kan förstås som starkt normativ och beroende av omgivningens stöd (Wiklund 2008 s. 115; Johansson 2002). På samhällsplan finns en juridisk reglering kring familjehemsvården och därtill riktlinjer och styrdokument grundade på vetenskap och beprövad erfarenhet. Vidare styrs arbetet av den politik som bedrivs och de ekonomiska ramar som verksamheten ges i kommunen. Här påverkar även kommunens storlek, vilken eventuell social problematik som är utmärkande samt hur verksamheten är organiserad. En ytterligare aspekt är socialarbetarens egna erfarenheter och värderingar på ett mer personligt plan.

Presentation av intervjupersoner

Kommun A

Agneta – arbetar i en medelstor kommun i Sverige och har en gruppleddare funktion.

Agneta har arbetat inom familjehemsvården i drygt 30 år och är den av intervjupersonerna som har längst erfarenhet inom området.

Antal vårdnadsöverflyttningar i Kommun A: 2010: 8 st. Totalt sedan 2003: 53 st.

Kommun B

Bodil – är enhetschef för familjehemsvården i en medelstor kommun i Sverige. *Bodil* har arbetat inom socialtjänsten i drygt 30 år.

Antal vårdnadsöverflyttningar i Kommun B: 2010: 0 st. Totalt sedan 2003: 8 st.

Kommun C

Catrin – arbetar inom familjehemsvården i en mindre kommun i Sverige. *Catrin* är relativt ny på sin tjänst men har tidigare erfarenhet av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten.

Cecilia – arbetar sedan ett år tillbaka inom samma enhet som *Catrin*.

Catrin och *Cecilia* är två av fyra som ansvarar för familjehemsvården inom kommun C.

Antal vårdnadsöverflyttningar i Kommun C: 2010: 3 st. Totalt sedan 2003: 3 st.

Kommun D

Disa – arbetar inom familjehemsvården i en mindre kommun i Sverige. *Disa* är relativt ny på sin tjänst.

Daniella – arbetar inom samma enhet som *Disa*. *Daniella* är relativt ny på sin tjänst.

Disa och *Daniella* är ensamt ansvariga för familjehemsvården inom kommun D.

Antal vårdnadsöverflyttningar i Kommun D: 2010: 3 st. Totalt sedan 2003: 3 st.

Likheter i materialet

Det finns flera likheter i intervjumaterialet. Det är viktigt att understryka att intervjupersonerna uppger att flera av familjehemsplaceringarna i deras respektive kommuner, handlar om långvariga placeringar, i vissa fall majoriteten. Det är långvariga

placeringar som intervjufrågorna också till största delen tar utgångspunkt i, varför man kan anta att intervjupersonerna huvudsakligen svarar med dessa placeringar i åtanke.

Samtliga intervjupersoner menar att det största hindret för att inte fler vårdnadsöverflyttningar görs, är att familjehemmen inte är beredda att mista stödet från placeringskommunen. Detta är även en av huvudpunkterna som angavs i både SOU 2000:77 och SoS-rapport 2006:27. Vad gäller de positiva aspekterna av en vårdnadsöverflyttning finns det stora likheter i intervjupersonernas utsagor där de framhåller värdet av *att förankra barnet i familjehemmet* samt *befästa att det är där barnet ska vara*. I intervju svaren kan vi även urskilja vissa liknande uppfattningar då respondenterna uttalar sig kring umgänget med de biologiska föräldrarna. Samtliga respondenter beskriver att barnet ska ”känna till” sitt ursprung samt att socialarbetaren, så långt det är möjligt ska verka för att ett umgänge mellan barnet och den biologiska föräldern upprätthålls. Trots samsynen kring detta, finns det stora skillnader i hur intervjupersonerna väljer att illustrera risker och vinster med en vårdnadsöverflyttning.

Strukturen på analysen

För att synliggöra mönster, hitta samband och skapa förståelse för det fenomen vi vill belysa har vi valt att ordna materialet utifrån två huvudspår – *illustrationer av den biologiska förälderns betydelse* och *illustrationer av socialarbetarens handlingsutrymme*. I det första huvudspåret *illustrationer av den biologiska förälderns betydelse* tittar vi närmare på om det går att urskilja ett starkare behovs- eller relationsorienterat synsätt i respektive intervjupersons berättelser. Vems perspektiv, barnets eller förälderns, framhåller man i berättandet och vilken betydelse får detta?

När vi presenterar det andra huvudspåret *illustrationer av socialarbetarens handlingsutrymme* undersöker vi närmre socialarbetarens syn på sitt eget inflytande och möjlighet att påverka juridiskt och faktiskt. I resultatdelen kopplar vi sedan samman de presenterade illustrationerna med utfall i antal vårdnadsöverflyttningar som gjorts i kommunen. På så sätt vill vi undersöka om det finns ett samband mellan intervjupersonernas synsätt och hur många vårdnadsöverflyttningar som genomförs i respektive kommun.

Illustrationer av den biologiska föräldrarnas betydelse

Som vi presenterat i tidigare avsnitt, finns en allmänt accepterad uppfattning, inom den sociala barnvården i Sverige, att en bevarad kontakt mellan det placerade barnet och dess biologiska förälder är viktig för barnets utveckling och välbefinnande (Höjer 2007 s. 11). Samtidigt finns det en motsättning mellan det som kan förstås som ett mer relationsorienterat eller behovsorienterat synsätt. Andersson (1995 s. 30) menar att motsättningen i synsätt kan skärpas när det blir konflikter kring svåra barnvårdsärenden.

För att synliggöra skillnader i respondenternas illustrationer av den biologiska föräldrarnas betydelse för barnet som går att koppla till det relations- eller behovsorienterade synsättet, väljer vi att presentera deras illustrationer under följande två rubriker som kommer från uttryck som vi funnit i två av intervjupersoners utsagor:

- Alla barn kommer med en familj
- Alla barn är komna ifrån en familj

Alla barn kommer med en familj - relationsorienterat synsätt

Det biologiska ursprungets betydelse

Bodil illustrerar varför det är en väsentlig uppgift för familjehemmet är att upprätthålla en kontakt mellan barnet och den biologiska föräldern. Bodil benämner familjehemsföräldrarna som ”kompletterande föräldrar” – familjehemsföräldrarna ska inte ta biologiföräldrarnas plats.

... alla barn i familjehem kommer med en familj. Och alla barn i familjehem ska ha kontakt, det är ju extremt ovanligt att de inte skulle ha någon kontakt med sina föräldrar och sitt nätverk...

...De barnen i familjehem, de får ju flera föräldrar, så är det bara. Kan man inte tänka sig att dela föräldraskap med en biologiförälder så kan man nog inte vara familjehem. Det är nog min uppfattning. Så då kan de inte bli det... i X (*kommun*) i alla fall... (Bodil)

Detta kan kopplas till den relationsorienterade skolans förespråkare vilka menade att man skulle sträva efter att finna familjehem som är beredda att samarbeta med de biologiska föräldrarna (Andersson 1995).

Här illustrerar Catrin att det är för barnets bästa som en regelbunden kontakt med det biologiska ursprunget bevaras. Det är vad som anses vara barnets bästa i ett längre perspektiv som hänvisas till:

Jag har en tanke, som finns i mig, som säger att ett barn som växer upp helt utan kontakt med sitt biologiska nätverk, att det kanske blir svårare för det barnet än om man faktiskt har en regelbunden kontakt. (Catrin)

Bodil berättar om ett fall i kommunen där man valt att jobba hem barnen. Barnens föräldrar hade försvunnit och barnen familjehemsplacerats. Efter ett par år dök föräldrarna upp igen och ville ha tillbaka barnen. Trots att både skola och familjehem ansåg att barnens bästa var att barnen fick stanna i familjehemmen menar Bodil att det enligt hennes uppfattning hade varit omöjligt att driva en tvångsprocess då de aldrig skulle kunnat visa på brister i omsorgen. Bodil illustrerar med detta att bandet till de biologiska föräldrarna är så pass viktigt att det kan få företräde i bedömningar framför barnets situation:

... Jag menar det här var ju, det var ju föräldrar som var ok, jag menar dom hade svårigheter så det var inte det, men det var inte värre än vi tänker dom med stöd skulle kunna ta hand om sina barn på ett hyfsat bra sätt. Då fanns det ingen anledning för oss att liksom gå i strid för något annat. Hade barnen bott i familjehemmen under ännu längre tid, då kanske vi hade börjat tänka på ett annorlunda sätt, men nu var det något år... kan det ha varit två år eller något sånt där...

--- Även om man kan säga, rent materiellt och hur barnen hade det med skolgång och alltihopa, så var det bättre i familjehemmen... Men alltså, någonstans så, dom hade ju band till sina föräldrar, trots allt. Så var det ju. Så att där fick man nog väga in andra aspekter också än bara liksom, precis, barnets situation. (Bodil)

Det avgörande kriteriet för en vårdnadsöverflyttning är inte föräldrarnas olämplighet som vårdnadshavare, utan barnets behov av kontinuitet. Vid en bedömning i tingsrätten om vårdnaden skall flyttas över eller inte är umgängesfaktorn dock väldigt viktig. Har inte ett

umgänge mellan föräldrar och barn förekommit, talar detta för en vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna (Schiratzki 1997 s. 256). Umgängesreglerna kommer alltså i konflikt med principen om stabilitet, vilket kan leda till motsättningar i lagtillämpning och praxis vilket Bodils illustration vittnar om.

På frågan om det skulle vara ett tillräckligt skäl att ta ett beslut om upphörande av umgänge om barnet ej vill träffa sina biologiska föräldrar illustrerar Bodil att det är de biologiska föräldrarna som barnet har livet ut och att det därför är socialtjänstens skyldighet att upprätthålla kontakt t.ex. genom att motivera barnet till kontakt.

...Så klart att man måste ju titta på, ”vad handlar det här om, hur kan man... kan man hitta lösningar så att barnet träffar sin biologiska förälder?” För det är den som den har hela livet och den biologiska föräldern kommer att bli mormor eller farmor till barnet (*anm. barnets eventuella barn*) i framtiden... --- ingen kontakt *alls*, bara för att man skulle känna att det här är min familj! För, dom *har* en annan familj! Defacto *har* dom ju det! Och att där tror jag inte att vi hjälper barnet genom att säga att –”Nä, nä... men vi låtsas inte om dom andra! Nu har du dom här!” Det tror jag inte att man hjälper barnet i längden, faktiskt. (Bodil)

Bodils illustration kan här jämföras med uppfattningen som förs fram av företrädarna för det relationsorienterade synsättet: att en ”ny” förälder inte kan ta de biologiska föräldrarnas plats i barnets medvetande (Andersson 1995).

En idealiserad bild av föräldern

En anledning som samtliga intervjupersoner uppgav till varför man ska upprätthålla kontakt mellan barnet och de biologiska föräldrarna var för att motverka en *idealiserad bild* av föräldern hos barnet.

Hade hon inte fått träffa sin mamma regelbundet och fått se hur risig mamma faktiskt är, emellanåt, i perioder, så hade den här bilden, som hon ger till oss av sin mamma, varit helt intakt. Att mamma är en fantasifigur. Att hon är perfekt. Och det är ju en jättestor risk! Och det är en anledning till att man ser att det är så viktigt att familjehemsplacerade barn har en kontakt med sina biologiska föräldrar. För att de ska få en sann bild av sina föräldrar. Att de inte ska bli den här fantastiska ”... om mamma, pappa, hade kommit och

räddat dem... eller mamma hade kommit... så hade allting blivit perfekt...”
liksom... ja... väldigt, väldigt skev bild. (Daniella)

Företrädare för det relationsorienterade synsättet hänvisar till studier som pekat på att barnets identitetsutveckling bäst utvecklas om kontakten med biologföräldern bibehålls, eftersom barnet annars kan leva med fantasibilder av de biologiska föräldrarna (Höjer 2001). En av de starkaste kritikerna till det behovsorienterade synsättet i USA, David Fanshel, menar att den biologiska föräldern är mer värdefull i sin nedgångna existens än någon fantasifigur som barnet aldrig träffar: ”Jag föredrar att han (barnet) träffar sin mor, som kommer berusad, som generar honom när hon besöker hemmet och ger fosterföräldrarna anledning att säga förfärliga saker om henne – jag ser hellre att han jobbar med det problemet än att han måste jobba med försvinnandets problematik.” (Fanshel 1980:71; citerad i Andersson 1995 s. 33).

”Hyfsat god” föräldraförmåga

Disa och Daniella illustrerar i sitt berättande en ”överseende” inställning till biologföräldrarnas bristande föräldraförmåga i umgängessituationer. Här illustreras att barnet skulle kunna åsamkas mer skada av att inte träffa biologföräldern än att ha ett umgänge med en biologförälder med bristande föräldraförmåga. I intervju svaren kan vi urskilja hur socialarbetaren formulerar argument som legitimerar ett passivt förhållningssätt i potentiellt riskfyllda umgängessituationer:

... vi kan vara oroliga eftersom mamman är psykiskt sjuk och ja är dömd, brott mot knivlagen och har en fixering kring knivar och hotat sitt barn osv. Men, ja, det är alltid en avvägning! Det här med att, jamen någonstans är det bättre att hon bor där hon får se henne, hon får träffa henne, hon gör det ändå under trygga former, även om hon inte säger det till oss, så gör hon ju det ändå. Det är nog för hennes bästa. Men som sagt, det finns inget färdigt facit och det är först i efterhand man vet; gjorde vi rätt, skulle vi ha kunnat gjort annorlunda? (Disa)

--- För vi vet också någonstans att barnet har ett behov av sina föräldrar. Det har de. Och man kommer alltid till detta. Jag tycker vi är rätt så duktiga också att se att... det kan vara ”good enough”. Även om de kan vara hos sina föräldrar, kanske en helg, alltså, det här med psykisk sjukdom och så vidare,

att vi vet att det finns mer att önska hos dessa föräldrarna, men det skulle ta större skada om man skulle förbjuda det helt och hållet. (Disa)

Användandet av begreppet ”Good enough¹¹” kan i denna illustration uppfattas som något mer annorlunda innebörd än den ursprungliga definitionen av begreppet. Här illustreras en bild av att det är bättre att barnet får ha umgänge med den biologiska föräldern, än att socialarbetaren skulle begränsa umgänget på grund av eventuella brister i biologiföräldrarnas föräldraförmåga som skulle kunna innebära att barnet tar skada av umgänget. Westberg & Tilander (2010) lyfter fram att det är en svår balansgång för socialarbetare att både skydda familjehemsbarnen och att samtidigt upprätthålla en kontakt med biologiska föräldrar. I Westberg & Tilanders studie fann man att ett umgänge som verkar vara speciellt svårt och i vissa fall traumatiskt för barnen är när de ska vara hemma hos psykiskt sjuka föräldrar (ibid. s 279).

Bodil framför en liknande inställning till biologiföräldrarnas föräldraförmåga men illustrerar detta genom att istället tala om ”hyfsat god föräldraförmåga”. I frågan om vårdnadsöverflyttning illustrerar Bodil med sina val av exempel att det är då biologiföräldrar har permanenta brister i sina föräldrafunktioner som det kan bli tal om vårdnadsöverflyttning. Som exempel använder hon föräldrar med utvecklingsstörning. Bodil beskriver de bedömningar som föregår en vårdnadsöverflyttning som grundliga och att de pågår under en längre tid. Vårdnadsöverflyttning illustreras som en sista utväg då föräldrarnas funktioner har permanenta brister.

... de ärendena, där man ser vi har gjort en grundlig utredning, kanske föräldrar och barn har varit på institution och man har gjort en utredning där... sett hur de klarar av föräldraskapet och ser att det går inte, och det kommer inte att gå sen heller, utan vi måste tänka att det här barnet ska till en annan familj och växa upp där.

---det går inte, det finns ingen möjlighet i hela världen, deras föräldraförmåga kommer inte att, alltså kommer att fattas den biten.

---vi har vänt in och ut på oss på hemmaplan och det har varit behandlingsinsatser under lång tid och det går inte... (Bodil)

---

¹¹ Begreppet *Good enough* i samband med föräldraskap myntades av D.Winnicott. Enligt Winnicott är en *tillräckligt bra* förälder någon som erbjuder en pålitlig, personlig och en levande relation med sitt barn (Winnicott 1994).

Kritiska illustrationer av vårdnadsöverflyttning

En aspekt på förlorat råd och stöd från placeringskommunen vid en vårdnadsöverflyttning är förlorad insyn i familjehemmet och illustreras här som en risk utifrån barnets behov:

Det negativa kan väl vara att man inte har insyn längre i familjehemmet. Samtidigt ska man ju inte göra en vårdnadsöverflyttning i en familj som det är inte känns bra, heller. Och där får man ju också förlita sig på samhället, att de reagerar när det är något som inte står rätt till och få stöd. (Catrin)

...Då måste vi vara helt säkra på att barnet får den hjälp i den andra kommunen som det behöver, och att familjehemsföräldrarna söker den, och att dom också får den... (Bodil)

I dessa citat framgår det även att det finns en viss osäkerhet runt familjehemmet. Bodil väljer även att lyfta fram att det finns en risk att vårdnadsöverflyttning kan försämra samarbetet mellan biologförälder och familjehem, med negativa följder för barnet:

...det vanliga är ju, man ska säga det vanliga hos oss då, som då inte gör så många vårdnadsöverflyttningar, är ju att många familjehem, och biologiska föräldrar, dom har ju ibland ett ganska så skört samarbete, det är lite grann som att gå på glas. Alltså, det är så väldigt mycket som ska fungera...
---Det kan väl kanske va så att vi ibland bedömer fel, att vi ser liksom att vi går för mycket på dom här riskerna att, det kanske inte skulle vara så, att relationen blev så mycket sämre mellan familjehem och biologföräldrar om vi gjorde en vårdnadsöverflyttning. Det kanske skulle vara så! Men varför riskera *det* liksom? Det är en stor sak. Alltså att samarbetet fungerar för barnet mellan biologföräldrar och familjehem. Det är guld, det är liksom värt allt! För när det är problem, då är det ju, alltså, barnet kan ju bli helt sönderslitet, att förhålla sig till liksom dom föräldrar som faktiskt är ens föräldrar hur dåliga dom än är! (Bodil)

Illustrationen av de biologiska föräldrarna ovan kan kopplas till det relationsorienterade synsättets betoning av biologförälderns betydelse för barnet oavsett hur dåliga de är som föräldrar. Bodil är även den enda av respondenterna som lyfter fram vårdnadens symboliska värde för biologföräldern som en viktig aspekt att beakta i övervägandet av

vårdnadsöverflyttning. Bodil framhåller vårdnadens värde för biologföräldern och förlorad insyn som ” två stora huvudsaker som man måste tänka på när det gäller vårdnadsöverflyttningar”:

... att se till att nån blir av med vårdnaden, det är ju en jättestor sak, vi kan ju bara ta föräldrar som skiljer sig! Herre Gud! Vårdnaden är ju litegrann det sista vi har kvar, det är ändå så att det är jag som bestämmer om vissa saker och har ett inflytande. Att liksom ge upp det inflytandet, för det är inte så många som vill även om man är heroinmissbrukare... Alltså, vi får komma ihåg att vårdnaden är en känslig sak!

---Men det kvarstår den här frågan ändå, med vårdnadsöverflyttning och det här, att det faktiskt är en svårighet i sig att ta ifrån någon vårdnaden! Och att det kan äventyra mycket. Det är ändå så jag ser det.

---Det är också en sådan sak som är viktig, tycker jag, att jobba för att det ska bli en frivillig placering. Tvång för med sig en massa svårigheter att förhålla sig till. Och som biologförälder känner man ju sig kränkt på ett helt annat sätt. Så kan vi jobba för en frivillig placering så ska vi definitivt göra det. (Bodil)

Bodil väljer i sitt berättande att illustrera svårigheten med en vårdnadsöverflyttning utifrån en tredje persons perspektiv. I detta fallet är den tredje personen den biologiska föräldern och inte barnet. Bodil talar om att ”ta” vårdnaden ”ifrån” någon. Valet av ord blir intressant för vilken bild Bodil förmedlar av vårdnadsöverflyttning. Det blir också intressant för hur Bodil talar om frivillighet kontra tvång. Bodil väljer också att illustrera svårigheten med tvång, utifrån den biologiska föräldrarnas perspektiv.

Alla barn är komna ifrån en familj – behovsorienterat synsätt

Det biologiska ursprungets betydelse

Agneta är den av intervjupersonerna som lyfter fram att biologförälders kärlek till sitt barn inte kan tas för givet. I Agnetas berättelse illustreras att det inte är de biologiska banden som avgör hur viktig en förälder är.

... ibland måste man inse att föräldrarna faktiskt inte är det viktigaste för barnet. Och då måste man utgå från det. Och då finns det liksom, inga sådana generella saker att alla föräldrar älskar sina barn, det vore ju enkelt om det

vore så. Men det får ju hanteras med respekt, naturligtvis. Alla barn skulle ju vilja att det vore så, det vore mycket enklare, naturligtvis. (Agneta)

Agnetas illustration av biologföräldrarnas betydelse för barnet kan med detta citat kopplas till det behovsorienterade synsättets betoning av att det inte måste vara den biologiska föräldern som är barnets psykologiska förälder, enligt detta synsätts förespråkare är det andra faktorer än enbart biologi som avgör hur pass viktig en förälder är.

Agneta väljer att illustrera relationen mellan biologförälder och barnet som många gånger skadad. I illustrationen beskrivs barnet som traumatiserad pga. gärningar som den biologiska föräldern kan ha utsatt barnet för. Agneta är den av intervjupersonerna som också benämner barnet som brottsoffer.

... många gånger så är den ju så skadad den relationen (*mellan biologförälder och barn*) så den är irreparabel... Ibland är det ju inte alltid att vi vet *allt* utan, det kan ju många gånger vara när vi lär känna barnet och de första åren i familjehemmet att man mer får koll på vad barnet *egentligen* har varit med om. Och, jag menar, *har* det varit vissa traumatiska upplevelser förenat med föräldern så går det inte att reparera. Där blir barnet ju ett brottsoffer om man säger så, och det funderar man ju aldrig över i andra sammanhang, liksom att ”Ja, nu ska du umgås liksom med den som har misshandlat dig i tre år och ni ska få en fin relation, och om ni bara väntar så ska vi se till att...” (Agneta)

I Agnetas berättelser av framhålls umgänget med biologföräldern som viktig, men att det inte måste innebära ett fysiskt umgänge. Om man måste göra en avvägning mellan barnets vilja och umgänge med den biologiska föräldern, lyfter Agneta fram att barnets vilja kan väga tyngre:

... sen måste det vara så också, att det ska ju inte vara ett självändamål (*anm. umgänge med biologiska föräldern*) ...Det är inte alls klart att de (*anm. barnet*) vill (*anm. träffa sina föräldrar*) utifrån hur det har sett ut. Man måste ju ha någon sorts gehör för det, vad som barnet vill och vad som är rimligt och så. Och ibland kan det vara, liksom att vi, som handledaren säger: ”det finns ju fotografier också”...man kan ju prata om föräldern och ha dem levande trots att de inte finns där. (Agneta)

Agneta väljer i sitt berättande att illustrera umgänget med biologiska föräldern utifrån barnets perspektiv som tredje persons perspektiv. Agneta illustrerar

familjehemsplaceringen som ett skydd för barnet. Detta kan kopplas till en grundtanke i det behovsorienterade synsättet där företrädare hänvisade till den skada som barn kan åsamkas av att stanna i en skadlig miljö (Mattsson 2006). Enligt ett behovsorienterat synsätt är upprätthållandet av kontakt eller umgänge med de biologiska föräldrarna inte något som anses eftersträvansvärt (ibid.) Företrädare för det behovsorienterade synsättet använder sig istället av begreppet psykologiskt föräldraskap. Med psykologisk förälder avses en person som utifrån barnets behov ständigt och kontinuerligt kan ge barnet kärlek, fysiska vård, näring och stimulans. ”Det psykologiska föräldraskapet byggs upp genom det dagliga upprepade samspelet med barnet och genom de gemensamma upplevelserna” (Andersson 1995 s. 30). Det behöver alltså inte vara barnets biologiska förälder som också är dess psykologiska förälder, t.ex. så kan en familjehemsförälder enligt detta synsätt bli barnets psykologiska förälder.

Positiva illustrationer av vårdnadsöverflyttning

Cecilia lägger vikt vid barnets upplevelse av tillhörighet och den förankring i familjehemmet som en vårdnadsöverflyttning kan innebära:

... att barnet blir en naturlig del av familjen, på något sätt... På något sätt så väljer de ju barnet då...
---Och för barn som varit små när de placerades, tror jag att det är viktigt och för ungdomar, som snart blir vuxna, ”vad händer nu? Vad händer nu när familjehemsplaceringen avslutas?” Så är det nog viktigt för dem att känna att de har sina vårdnadshavare. (Cecilia)

Agneta väljer att illustrera vinster med en vårdnadsöverflyttning som kan förstås som ett ytterligare steg utöver att förankra barnet i familjehemmet under uppväxttiden:

...Det blir ju markering på livsansvaret på något sätt, alltså vi pratar ju om det redan nu när vi rekryterar, att det är liksom inte, det ska liksom inte vara svängdörrar att, när det ena barnet flyttat ut så kommer nästa och... Alltså visst, det finns det också men, jag menar, hoppet är ju ändå att barnen ska ha någon, alltså de ska ha fått så mycket tillhörighet och samhörighet så att man kan, ja, komma tillbaka när man är vuxen. (Agneta)

Förespråkarna för det behovsorienterade synsättet menade att ”kontinuitet i relationer, miljöförhållanden och miljöpåverkan är väsentligt för barns normala utveckling” (Goldstein et al. 1978 s. 33, i Andersson 1995 s. 31) Förespråkarna menade att det framförallt var familjehemmet som skulle tillförsäkra det placerade barnet denna kontinuitet.

Agneta framför att vårdnadsöverflyttning även kan vara efterfrågad av den biologiska föräldern. Vårdnadsöverflyttningen blir med detta något som socialsekreteraren ger biologföräldern. Vårdnaden i sig har inget annat värde än det rent juridiska i denna illustration:

...Alltså, jag har ju föräldrar som ”Är det inte dags för en vårdnadsöverflyttning nu?” alltså dom vet ju att detta finns och... Alltså det juridiska spelar inte så stor roll för *har de* en god relation till familjehemmet och till barnet så finns de kvar, alltså det är ju relationen som bär och de ser inte så mycket på det rent juridiska. (Agneta)

Här väljer samma intervjuperson att illustrera hur en vårdnadsöverflyttning även kan ha en positiv inverkan på relationen mellan barnet och den biologiska föräldern genom att öka biologföräldrarnas ansvarstagande och stärka självkänslan hos barnet:

...Det är ett barn som är vårdnadsöverflyttat och, där den mamman tycker det är jättebra och, alltså, där har inte alls betytt att hon, på något vis, tar ett mindre ansvar utan tvärt om liksom, tar flickan med sig på utfärder och åker på olika ställen. Och det betyder jättemycket för flickan, alltså, verkligen höjer hennes självkänsla. Så att det finns liksom inga entydiga svar, på det heller, vad det betyder. Sen finns det säkert föräldrar som säger att ”Ja, jaha, är jag nu inte ens vårdnadshavare så då minsann...” Och så vidare. Men, jag menar, då har väl de inte varit så vettiga föräldrar tidigare heller, så att ja... (Agneta)

Förespråkarna för det behovsorienterade synsättet utgick ifrån psykoanalysen, vilken de menade klargjorde för barns behov av en obruten känslkontinuitet och stimulerande relationer med en vuxen (Andersson 1995). En av grundtankarna i detta synsätt är att barnet ska få nya, varaktiga relationer till familjehemsföräldrarna och att detta bäst åstadkoms utan någon kontakt med de biologiska föräldrarna (Höjer 2001).

Intervjupersonerna (Agneta, Catrin, Cecilia, Disa, Daniella) som övervägande lyfter fram

positiva bilder av en vårdnadsöverflyttning understryker att vårdnadsöverflyttningen kan bidra till att skapa varaktiga relationer till familjehemsföräldrarna – en familj för livet. Men till skillnad från ett hårddraget behovsorienterat synsätt utesluter intervjupersonerna inte att biologföräldern också kan finnas kvar i barnets liv, utifrån barnets behov.

Diskussion kring illustrationerna

I intervjumaterialet kan vi se flera exempel på hur samma fenomen får olika innebörd utifrån hur intervjupersonen väljer att illustrera fenomenet, och var hon väljer att lägga fokus/tyngdpunkt i sitt berättande. Utifrån ett konstruktivistiskt betraktelsesätt är det sätt vi uppfattar verkligheten beroende av vårt perspektiv eller synvinkel (Wenneberg 2010 s. 13). Aronsson menar att genom ”vad vi säger – och inte säger – definierar vi våra positioner i olika viktiga frågor” (Aronsson, 2001 s. 28). Vi menar att valet av goda eller dåliga exempel/berättelser från praktiken används för att stärka och/eller legitimera intervjupersonens synsätt.

Enligt gällande lag skall barnets bästa vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. I socialtjänstens ställningstagande i frågan om vårdnadsöverflyttning har även betonats att det ska vara det enskilda barnets bästa som ska vara avgörande (Prop. 2002/03:53). Syftet med vårdnadsöverflyttning ska vara att förhindra att barn som har rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de funnit sig tillrätta och känner en större trygghet och känslomässig förankring än i sitt föräldrahem, och där barnet knutit känslomässigt an till familjehemsföräldrarna och betraktar familjehemmet som sitt riktiga hem (Prop 1981/82:168 s 70). I ovanstående illustrationer av tänkbara positiva och negativa effekter av en vårdnadsöverflyttning finner vi likheter i intervjupersonernas utsagor då de illustrerar vårdnadsöverflyttning som en positiv möjlighet att förankra barnet i familjehemmet. Därefter följer i mångt och mycket väldigt olika illustrationer och resonemang om vad som beaktas eller är avgörande i frågan om en vårdnadsöverflyttning ska drivas igenom. Mest ”avvikande” illustration från lagens syfte kan tyckas det resonemang som Bodil för, då hon lyfter fram vårdnadens symboliska värde för biologföräldern som en av två huvudpunkter som beaktas i frågan om vårdnadsöverflyttning. Bodil är också den av intervjupersonerna vars illustrationer mest genomgående kan kopplas till det relationsorienterade synsättet. Andra

aspekter som några av intervjupersonerna lyfter fram som kan inverka på beslutet om vårdnadsöverflyttning är rädslan att samarbetet mellan biologiska föräldrar och familjehem kan försämrans efter en vårdnadsöverflyttning, samt att man som socialsekreterare riskerar förlora insynen i familjehemmet.

Agneta, vilken är den socialsekreterare med allra tydligast illustrationer som kan kopplas till ett behovsorienterat synsätt, är den med allra flest övervägande positiva illustrationer av vårdnadsöverflyttning. Agneta illustrerar i motsats till föregående att vårdnadsöverflyttning kan ha en positiv inverkan på relationen mellan familjehem och biologförälder, samt även mellan barnet och den biologiska föräldern. Agneta förstärker den positiva bilden ytterligare med exempel från praktiken där biologföräldern själv efterfrågar vårdnadsöverflyttning.

Hydén tar i sin text upp det flera forskare kallar *master narratives* som är "ett slags grundläggande berättelser som har en speciell ideologisk tyngd i en kultur" (Hydén 2008:96). Ett exempel som ges är en "master narrative" om det goda moderskapet. Hydén menar att man utifrån en "master narrative" även kan skapa *mot-berättelser* för att framhäva andra erfarenheter än den etablerade. Vi kan utifrån det vi studerat förstå det biologiska ursprungets betydelse för identitetsskapande som en master narrative och illustrationerna som ges av Agneta som en slags mot-berättelse som även framhåller andra händelser och erfarenheter. Inom den kunskapsteoretiska inriktningen av socialkonstruktivismen menar man att "språket är socialt konstruerat och därför blir också vår uppfattning av och vår kunskap om verkligheten socialt konstruerad" (Wenneberg 2010 s. 12). Thomassen menar att fenomenen inte finns som "färdiga att upptäckas - utan *uppskaffas* genom diskursiva praktiker" (2007 s. 206). Berättandet ger möjlighet till aktivt val av vilken information som ska belysas och vilka berättelser som gallras bort. På så sätt har berättaren en möjlighet att konstruera den verklighet som berättaren vill framhålla. Berättaren väljer även *perspektiv och röst* (Hydén 2008). Detta behöver inte innebära att en intervjupersons berättelser är mer sann än någon annans. Aronsson diskuterar utifrån diskursanalytiskt synsätt sanning och sanningsskapande och pekar på det som kallas *narrativ sanning* vilket innebär att berättelsen är sann ur berättarens perspektiv (Aronsson, 2001 s. 31). Thomassen (2007) förtydligar att det att något är

konstruerat inte innebär att det inte är verkligt. Utan det är själva ”problemdefinitionen som leder till att något anses vara så pass oacceptabelt att myndigheterna måste ingripa”.

I intervjumaterialet har vi funnit att även då det inte går att uteslutande koppla var och en av intervjupersonernas illustrationer till ett synsätt, går det att koppla tonvikten i de förmedlade illustrationerna till ett behovs- eller relationsorienterat synsätt.

Sammanfattningsvis kan vi urskilja en skillnad i hur man övervägande framställer de biologiska föräldrarnas betydelse för barnet och ur vilket ”tredje persons” perspektiv man väljer att lyfta fram sina berättelser ur. Andersson (1995) uppmärksammar oss på problemet att det behovsorienterade eller relationsorienterade synsättets sympatisörer kan förblanda barns behov med andras intressen. Hon skriver att behovslinjens förespråkare kan förblanda barns behov med familjehemsföräldrars behov av att få ta hand om barn utan hänsyn till biologiska föräldrar, medan å andra sidan det relationsorienterade synsättets sympatisörer kan förblanda barns behov med de biologiska föräldrarnas (Andersson 1995). Det blir här viktigt att försöka urskilja vems perspektiv intervjupersonerna övervägande framhåller och vilken betydelse detta kan ha för förhållningssätt i praktiken.

Illustrationer av socialarbetarens handlingsutrymme

Inledning

Vi vill i vår studie undersöka om det finns någon koppling mellan intervjupersonernas *illustrationer* av den biologiska föräldern tillika vårdnadsöverflyttning och *utfall i praxis*. En del av förståelsen av utfall i praxis handlar om hur socialsekreteraren förhåller sig till lagen som reglerar verksamhetsområdet och hur socialarbetaren ser på sina möjligheter att påverka i olika situationer (handlingsutrymme). För att synliggöra skillnaderna i vår empiri har vi valt att dela upp socialarbetarnas svar utifrån kategorierna: *Positivt förhållningssätt*, *Kritiskt förhållningssätt* samt *Osäkert förhållningssätt*. Kategorierna syftar på hur socialarbetaren framförallt förhåller sig till möjligheten att göra vårdnadsöverflyttningar i kommunen men även socialarbetarens syn på sitt eget inflytande och möjligheter att påverka juridiskt och faktiskt.

Synen på föräldrarätt kontra barnrätt

Störst likheter, vad gäller intervjupersonens syn på lagstiftningen som reglerar området, fann vi i hur intervjupersonerna uttryckte uppfattningar om barnets rätt som svagare än föräldrarätten.

Men lagen styr ju oss också väldigt mycket, tycker jag. Föräldrarna har ju ändå rätt så stark rätt, till sina barn, trots allt...

... Någonstans där tycker jag faktiskt att lagstiftningen missar barnets bästa, i vissa läge. Och att man tar mindre hänsyn till vad barnen tycker och tänker. Jag tycker det skulle bli bättre, och de har ju börjat titta över lagstiftning, det har de ju faktiskt gjort. (Catrin)

Agneta ger starkast illustrationer av detta:

Och där är det ju så att *föräldrarätten är jättestark*, att, ”Ja, ja, att Kalle han får ångest och inte kan sova på nätterna, att, ja, vilka barn har inte lite sömnsvarigheter?” Alltså, man nonchalerar ju barnens problem, väldigt mycket i rätten, och att det finns många gånger lite förståelse för barns behov.

---Alltså, ett övervägande är ju egentligen som att vistas med ett tillfälligt uppehållstillstånd som omprövas var sjätte månad. Om man är barn så är det egentligen så det ser ut! Och hur sjutton, alltså, vem vill ha det så!? Vi vet att flyktingar inte vill ha det så iallafall alltså, vill man själv ha det så -”Ja, ja nu är du här i sex månader sen får vi se, vi ska iallafall titta på det och det ska övervägas och det ska...” (Agneta)

Positivt förhållningssätt

Agneta som ovan gett den starkaste illustrationen av barnets svagare juridiska ställning i svensk lagstiftning, tillika den som tidigare illustrerat ett övervägande behovsorienterat synsätt, är den intervjuperson som i sitt berättande anger flest möjligheter att påverka praktiken i en riktning som hon finner lämplig.

Lagen är ju inte konsekvent heller, så är det. Där har vi ju nu, alltså där har vi gått in med flyttförbud, alltså, där förvaltningsrätten säger att ”det finns inte LVU förhållanden”, men vi säger att ”barnet kan icke komma hem...” och där har de alltså tagit flyttförbud. Så det är ju en väg man kan gå då...

---Jag tror det blir lite grann att föräldrarätten, alltså det är ju vuxna människor som sitter där och pratar och, när det gäller flyttförbud så är det, då tittar man mer på bara barnet, så då är det möjligt att det moraliska dilemma för de domare och nämndemän, att det lite grann lyfts bort, jag vet inte...(Agneta)

Agneta illustrerar sina möjligheter att driva juridiska processer för ett barns räkning där hon som tjänsteman kan ta en alternativ rättsliga vägen med flyttförbud för att säkra barnets placering i familjehemmet. Intervjupersonen ger även sin bild av anledningen till att det kan vara enklare att driva igenom ett flyttförbud.

I den kommun som Agneta är verksam har man arbetat fram lokala politiska lösningar som bidrar till ett förenklande att genomföra vårdnadsöverflyttningar. Bland annat finns en politisk överrenskommelse att kunna ge fortsatt råd och stöd till familjehemmet efter det att en vårdnadsöverflyttning är gjord. Likaså finns en politisk överrenskommelse som medger att de biologiska föräldrarna inte behöver betala underhåll för barnet efter en vårdnadsöverflyttning, vilket annars är brukligt. Detta beskrivs av intervjupersonen som en morot för att de biologiska föräldrarna lättare ska acceptera en vårdnadsöverflyttning:

... vi hade ju alltså fått detta förankrat hos politiker så att, det var ingen som prickade oss och andra kommuner sa ju ingenting och alltså vi fortsatte så som vi hade börjat eftersom vi såg ju att det annars, visste vi ju också att vi skulle få problem att, massor av familjehem var ju inte beredda till detta om de skulle mista rådet och stödet från oss.

... vi tyckte inte det var etiskt att kräva biologföräldrarna på pengar för det gör man ju när barn placeras utanför hemmet. Oftast är det ju föräldrar som inte har mycket heller. Men det fick vi också förankrat hos politikerna. Och för en del föräldrar så hade kanske, nu kan man ju diskutera om det var fult eller snyggt eller, så gjort att det blev ju lite mer en morot att man slapp betala om man flyttade över vårdnaden. Och sen så löpte det på utifrån det här att vi såg att, alltså det var ju inte ett slutmål i vården, eller på placeringen, utan detta var ett led i hur man såg på de placerade barnen och att, det var ett gott utfall alltså för barnen.

---Och sen det ena gav ju det andra, och vi hade ju liksom aldrig nån tanke på det här att utan att vi skulle fortsätta att ge familjehemmen råd och stöd och att barnen skulle finnas med hos oss och att vi skulle fortsätta att arbeta med. Inte arbeta med utan ha kontakt med biologföräldrar. För vi såg ju det aldrig

som att det var att klippa av gentemot biologföräldrarna, utan det var ju mer att stärka gentemot familjehemmen. (Agneta)

Mer kritiskt förhållningssätt

Bodil har i tidigare avsnitt illustrerat en med kritisk hållning till frågan om vårdnadsöverflyttning samt starkare relationsorienterat synsätt. Bodil lyfter fram större svårigheter i sina utsagor kring möjligheten att påverka den juridiska processen/rättsligt utfall.

Hade vi kommit med den begäran efter tre år och det hade varit ett regelbundet umgänge med föräldern, hade det aldrig gått igenom. Åtminstone hos de domarna som jag har träffat i det sammanhanget. Så att, det finns ju en instans till! Jag menar, vi kan ju tycka, det är ju som med LVU, vi kan väl tycka att ett barn ska omhändertas och vi gör en ansökan om det, men rätten säger nej... (Bodil)

I sitt berättande väljer Bodil att illustrera att det inte är hon som har det avgörande beslutandemandatet och framhåller på så sätt ett snävare handlingsutrymme än vad Agneta tidigare gjorde i sina illustrationer. Men handlingsutrymmet kan även förstås som ett utrymme att handla alternativt *inte* handla:

Så fort barnet har varit placerat mer än tre år i samma familjehem, så ska vi överväga det. Och vi överväger det, och tittar på det vid varje övervägande, alltså var sjätte månad, vid varje rapport vi ger till nämnden var sjätte månad, så är det en frågeställning i sig. Så man kan säga att det gör vi ju hela tiden, det är liksom det formella övervägandet, eller vad vi ska säga. Men hur gör man det i praktiken, det kanske är mer intressant då eller? ...Det är ju nånting man har med sig också från början tänker jag, hur ska vi tänka här, tänker vi att det här är ett ärende där man ska jobba för en vårdnadsöverflyttning, eller inte? (Bodil)

Bodil tillfrågas kring frågan om fortsatt råd och stöd till familjehemmen för att möjliggöra fler vårdnadsöverflyttningar i kommunen:

I: Tror du ni skulle kunna få igenom det att, fortsätta kunna ge det här med råd och stöd till familjehemmet?

Nej, jag skulle inte vara beredd att driva det! Det är inte tanken med vårdnadsöverflyttningar. Tanken är att då ska vi va så säkra på att, att här är

det... Det är inte ens tänkt på det viset, så att jag... Blir det bestämt så, ja fine!
Då är det väl det, men jag menar jag skulle inte... (Bodil)

Handlingsutrymmet skapar valmöjligheten *att handla* eller *att inte handla* vilket innefattar dimensionen att ha ansvar och ta ställning i olika frågor (Davis 1969; Svensson et al 2008). Exempelen från Agneta och Bodil visar tydligt skillnaden i val av handlingsalternativ som kan kopplas till vad personen formulerar som ett problem och kan förstås utifrån de diskuterade synsätten.

Osäkert förhållningssätt

Fyra av socialarbetarna (Cecilia, Catrin, Daniella och Disa) som vi intervjuat säger sig vara positiva till vårdnadsöverflyttningar och att man, inom de olika kommunerna, har en ambition att göra fler. Samtidigt har man inom kategorin *Osäkert förhållningssätt* i sina tidigare illustrationer haft ett övervägande relationsorienterat synsätt. I kategorin finns olika sätt att resonera kring möjligheterna att inom de organisatoriska och juridiska ramarna påverka praktiken. Det som är mest framträdande i intervjupersonernas illustrationer är att bristande resurser och otydliga organisatoriska mål påverkar socialarbetarens förhållningssätt som bidrar till osäkerhet i frågan om vårdnadsöverflyttning.

I rapporten till politikerna om barnets placering finns en liten ruta där det står övervägande om vårdnadsöverflyttning. Varje gång, var sjätte månad tar vi upp det här med och pratar om det. Sen skriver man det i rutan, hur de ställer sig. Så det är en diskussion som vi för, men problemet är att vi är inte bra på den diskussionen nu, för vi vet inte riktigt vilka riktlinjer vi har. Vi vet inte vad vi kan erbjuda, riktigt... (Cecilia)

Är du utredare och har de familjehemsplacerade barnen, så är det de akuta ärenden som kommer först. Så är det, så ser ju verkligheten ut för oss, tyvärr! Och där kanske inte de familjehemsplacerade barnen blir de som är högst prioriterade, även om vi skulle vilja det så blir det inte så. För måste vi göra något akut så måste vi ta det akuta först. Så där är ju fördelen med denna indelningen att, familjehemsekreterare till familjehemmen, barnsekreterare till barnen och föräldrarna, jättebra! Och det kommer ju med den nya lagstiftningen också, LBU, att det finns en barnsekreterare som träffar barnen, fyra gånger om året, minst. (Catrin)

Exemplet visar tydligt vilken påverkan organisationen har för det spelrum som finns för socialarbetarens agerande i olika frågor (Svensson et al. 2008). En annan aspekt som bidrar till osäkerhet kan vara okunskapen om effekten av vårdnadsöverflyttning men även kopplingen till värderingar i samhället.

Jag tror faktiskt att, jag tror inte det är specifikt för X kommun, utan jag tror att det är så att det har varit svårt för oss också att ta upp det här med vårdnadsöverflyttningar, alltså det har inte legat naturligt för oss. Och kanske en okunskap i vad innebär det *egentligen*, för familjehemmet, för barnet... Och där kan vi säkert bli mycket bättre på det. Jag tror vi kommer att jobba mycket mer så, för det pratas mycket mer om det ute i samhället också. (Catrin)

Hasenfeld (1992) menar att man inom människobehandlade organisationer ägnar sig åt någon form av moraliskt projekt där det inte finns några givna rätt och fel. Catrins osäkerhet kan kopplas till denna osäkerhet som är nära knuten till institutionens (den sociala barnavårdens) legitimitet i samhället (Hasenfeld 1992; Svensson et al 2008; Wiklund 2010). Inom den sociala barnavården finns en hög grad av moraliska och värdemässiga ställningstaganden vilket gör att organisationen fortlöpande måste söka stöd för sin verksamhet från det omgivande samhället (Svensson et al 2008).

I fråga om socialarbetarens handlingsutrymme uttryckta i form av möjlighet att påverka det juridiska utfallet i en rättsprocess illustrerar Cecilia att det är hennes ansvar att vara väl förberedd och ha tillräcklig information. Cecilia är den ende av intervjupersonerna som lyfter fram denna aspekt på ansvar kopplat till handlingsutrymme i sina illustrationer.

...Vad det gäller rätten, är det upp till mig att lägga fram underlag, tillräckligt, för att de ska gå på barnets linje...

---Vi har haft ett ärende där jag inte kunde svara riktigt i rätten och det ledde till att barnet fick mer umgänge med sina föräldrar, som ledde till negativa konsekvenser för det barnet. Och då fick man gå upp igen och berätta om de negativa konsekvenserna. Så har det dragits tillbaka igen. Det är mitt ansvar...

---Och är man väldigt noga med att påtala riskerna så är det ingen rätt som vill ha det ansvaret! Alltså, man måste ha på fötterna, man måste vara jätte förberedd! (Cecilia)

I kommun D har socialarbetarna utformat egna arbetssätt, utan överordnads vetskap, för att möjliggöra fortsatt råd till familjehemmet efter en vårdnadsöverflyttning. Detta exemplifierar ett av de förhållningssätt som Svensson et al (2008) lyfter fram; att hitta en lösning vid sidan av reglerna utan att påtala problemet.

... Och vi kan ju inte säga till dem, men vi får vara tydliga med det också, så länge X och jag finns kvar på de här posterna så är våra familjehem välkomna att ringa till oss, ändå, även om vi flyttar över vårdnaden och stänger ärendet, så behöver de hjälp och råd och stöd, så självklart får de ringa till oss och ha oss som bollplank. (Daniella)

Även om intervjupersonen är positiv till vårdnadsöverflyttningar väljer Disa att illustrera att det kan finnas fördelar med att låta de biologiska föräldrarna behålla vårdnaden om sitt barn:

Jag tänker lite kring ett barn som jag har där föräldrarna är förståndshandikappade och, de går ju och tänker att de ska ha tillbaka sitt barn, och vi vet att så kommer det aldrig att bli. Men genom att de får träffa sitt barn och bli lite slutkörda, regelbundet, och se hur krävande det är att ha ett litet barn, och också att de får vara kvar som vårdnadshavare, för det är väldigt viktigt, så kan det fungera som lite preventivmedel för att de inte ska skaffa fler barn. Så tänker jag. För hade man börjat ta denna diskussionen med dom så tror jag att de hade gjort det. Men genom att de får ha ett umgänge ”ni är viktiga, det finns inga tvivel på hur mycket ni älskar ert barn” och så vidare, så kan man hålla det vid liv liksom... (Disa)

Här kan valet att avstå från en vårdnadsöverflyttning förstås som en aktiv handling. Illustrationen synliggör socialarbetarens handlingsutrymme där personliga värderingar kan vara mer styrande än lagens egentliga syfte; att skapa bättre möjligheter för kontinuitet och trygghet i vården för barnet.

Diskussion kring lagreglering och socialarbetares handlingsutrymme

I empirin ovan har vi lyft fram och försökt synliggöra hur de skilda socialarbetarna på olika sätt använder sig av sitt handlingsutrymme. Det som möjliggör skillnaderna är att

socialtjänstlagen är utformad som en ramlag och medger ett stort utrymme för egna tolkningar och individuella lösningar där socialarbetare har befogenheter att handla inom ramen för individuella val av tillvägagångssätt (Hill 2007).

Avsnittet har fokuserat på det aktiva valet mellan att handla eller inte handla. Vad är det då som gör att valen ser så olika ut? Dels kan förklaringen ligga i organisatoriska villkor men även det som kan förstås som synsätt kopplade till relation och behov i barnavårdsdiskursen. Då barnavårdsarbetet är ett moraliskt projekt finns det inga givna rätt och fel (Hasenfeld 1993; Svensson et al. 2008 s. 37). I kombination med socialarbetarens handlingsutrymme medger detta ett spelrum att handla efter synsätt och värdeomdömen inom den egna etiskmoraliska förståelseramen. I de kommuner som vi intervjuat socialarbetare med lång erfarenhet (Agneta, Bodil) har vi sett de tydligaste illustrationerna som går att koppla till det som kan förstås som synsätt.

Sundell et al (2007) lyfter, i boken *Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt*, fram internationella undersökningar som visar att det finns allvarliga problem rörande socialarbetares kliniska bedömningar (ibid. 2007 s.130). Studierna som författarna bland annat pekar på visar att socialarbetarens riskbedömningar kan ha mindre att göra med barns verkliga situation och handlar mer om socialarbetarens personliga bedömningar om vad som är ett normalt föräldraskap. Socialarbetarnas riskbedömning visade sig inte heller vara neutrala i fråga om klass, kön eller etnicitet. Författarna refererar även till annan internationell forskning som visar liknande resultat, där socialarbetare som arbetar med barnavårdsutredningar ”kommer fram till olika beslut, trots att de utgått från samma information” (ibid. s. 138). Socialarbetarna kunde t.o.m. motivera sina beslut med hjälp av information som inte presenterats för dem utan som de själva läst in. Sundell et al förklarar detta med att ”socialarbetarens personliga attityder spelar roll för både barnavårdsutredningen och beslutsfattandet” (ibid. s. 138). Sundell et al menar att, det i sammanhanget, förekommer brister i både saklighet och objektivitet och påtalar att resultatet antyder att socialarbetarnas personliga värderingar styr både barnavårdsutredningen och beslutsfattandet. Författarna hänvisar här till Evans (1989) som i sina studier visat att socialarbetaren skapar arbetshypoteser vilket styr vilken information som samlas in och benämner detta som *confirmation bias*, fritt översatt; *tunnelseende* (Sundell et al 2007 s.139).

Resultat av studierna som Sundell et al (2007) lyfter fram skulle kunna vara överförbara även på den empiri som vi har insamlat. Även då vårt studieområde inte behandlar själva utredningsarbetet, kan vi anta att socialarbetarna som vi intervjuat, inte är neutrala i fråga om de bedömningar som de grundar sina beslut på (att driva frågan om vårdnadsöverflyttning eller inte).

En ytterligare aspekt som Sundell et al (2007) tar upp är att socialarbetare ofta är ensam eller i stort sett ensamt ansvarig för de beslut som fattas. I en undersökning av Sundell & Karlsson (1999) uppger drygt 75 % av socialarbetarna att de själva styrt utredningsarbetet och att arbetsledarna nästan inte alls ansågs ha påverkat utredningarna (Sundell et al 2007 s. 165). Sundell et al pekar här på en fallstudie av Håkansson och Stave (1983) som konstaterar ”det som bestämde placeringen nästan uteslutande var socialarbetarnas känslor och övertygelse om vad som var bra för barnet; beslutet styrdes alltså inte av regler och lagtext utan av ett personligt ställningstagande” (2007 s. 161). Detta kan också förstås som en nödvändighet då frågan om objektivitet och neutralitet blir omöjligt för socialarbetaren att nå upp till eftersom arbetet kräver en stark inlevelse i de personers situation som socialarbetaren ska utreda (Håkansson & Stave 1983 i; Sundell et al 2007 s. 161).

Resultat: koppling mellan illustrationer och utfall i praktiken

Huvudresultatet i vår studie är att vi ser ett samband mellan praktik och synsätt. Den intervjuperson vars illustrationer av den biologiska förälderns betydelse starkast kan kopplas till ett behovsorienterat synsätt arbetar i den kommun som genomfört flest vårdnadsöverflyttningar. På motsvarande sätt kan vi se att de intervjupersoner vars illustrationer övervägande går att koppla till ett relationsorienterat synsätt arbetar i kommuner där man sedan lagförstärkningen 2003 genomfört ett litet antal vårdnadsöverflyttningar. Samtidigt kan vi också förstå praktiken som styrande för synsätten som illustreras, där intervjupersonernas berättelser legitimerar arbetssätt och beslut.

Studien visar även att lagen inte alltid tolkas och används på det sätt som den ursprungligen syftar till. Exempel på detta som vi lyfter fram är att vårdnadens värde för biologföräldern beaktas i frågan om vårdnadsöverflyttning, eller att vårdnadsöverflyttning inte övervägs utifrån ett pedagogiskt syfte i förhållande till de biologiska föräldrarna. Likaså kan två helt olika bilder ges av förutsättningarna som ska uppfyllas för att en vårdnadsöverflyttning ska vara möjlig. Exempel på detta är då en intervjuperson menar att ett regelbundet umgänge med biologföräldern inte är ett hinder för en vårdnadsöverflyttning och dessutom kan stärka umgänget, medan en annan intervjuperson menar att ett regelbundet umgänge med biologföräldern utesluter vårdnadsöverflyttning.

Intressant i vår studie är att man i de två mindre kommunerna ger övervägande positiva illustrationer av vårdnadsöverflyttning samtidigt som illustrationerna som ges av den biologiska förälderns betydelse går att koppla till ett övervägande relationsorienterat synsätt. I dessa kommuner ser vi ett trendbrott då man under 2010 genomför det totala antalet vårdnadsöverflyttningar som skett sedan lagförstärkningen 2003. Ett sätt att förstå den tidigare passiviteten i förhållande till vårdnadsöverflyttningar kan vara otydliga organisatoriska mål eller osäkerhet kring lagreglering och nyttan av vårdnadsöverflyttningar, där vi menar att osäkerhet kan ge ett passivt förhållningssätt i frågan. Trendbrottet under 2010 kan förstås som en ideologisk svängning på samhällsplan där social barnavård går från ett mer relationsorienterat synsätt mot ett mer behovsorienterat.

7. Slutdiskussion

Vi har i vårt arbete försökt att lyfta fram och framförallt visa på olikheterna mellan socialarbetares förhållningssätt i arbetet inom familjehemsvården. Redan tidigt i vår undersökning förstod vi att frågan om vårdnadsöverflyttning var lite av "en het potatis" och flera av de vi inledningsvis kontaktade uttryckte att det kanske inte var lönt att intervjua just dem pga. att det i kommunen görs så få vårdnadsöverflyttningar. Intressant

för oss var att när vi kom ut och gjorde våra intervjuer så slogs vi av hur vi som intervjuare drogs in i den intervjuades ”världsbild” och skapade oss en förståelse för problematiken utifrån det personen valde att framhålla i sina berättelser. Dessa ”världsbilder” skiljde sig väsentligen åt mellan intervjupersonerna, vilket resulterade i att vi valde att utforska vad som kunde ligga bakom de olika och valda berättelserna/illustrationerna. Frågan väcktes ifall det kunde finnas en koppling mellan ”hur man pratar” om exempelvis ett barns behov eller biologförälders betydelse och hur många vårdnadsöverflyttningar som görs inom de olika kommunerna? Utifrån detta har vi frilagt diskursiva mönster som går att förstå utifrån ett övervägande behovs- eller relationsorienterat synsätt och som vi menar kan förklara varför socialarbetaren väljer att arbeta mer aktivt respektive passivt i frågan om vårdnadsöverflyttningar.

Hur den sociala barnavården konkret blir utformad och vilken utveckling den genomgår kan knytas till aktörers intressen (Wenneberg 2010). Här kan man förstå illustrationerna som intimt kopplade till *aktörers intressen, praxis och världsbild* (ibid.). Hur man inom den sociala barnavården konstruerar exempelvis ”barns behov” utifrån synsätt är i grunden styrda av ekonomiska, sociala och politiska intressen samt att dessa intressen är avgörande för utvecklingen (jmf. Wenneberg 2010 s. 59 ff.). I vilken utsträckning man familjehemsplacerar, arbetar med återförening som mål, eller vårdnadsöverflyttar i en kommun har en ideologisk koppling som inte går att förbises. Hanteringen av frivillighet kontra tvång i familjehemsvården och frågan om den biologiska föräldrarnas rätt till sitt barn kan även ses ur ett maktperspektiv då det övervägande är de fattigas barn som placeras i samhällsvård. Det behovsorienterade kontra relationsorienterade synsättet kan på så sätt kopplas till politiska ideologier och familjens (starka eller svaga) ställning i samhället. Social barnavård är en normativ verksamhet som är beroende av omgivande samhälles stöd för sin fortlevnad. På ett strukturellt plan kan vi förstå synsätten som en återspeglning av samhällsutvecklingen där rådande politisk ideologi medger en pendling mellan synsätten.

I slutet av vår uppsats kan vi fortfarande inte med full säkerhet ställa oss antingen för eller emot vårdnadsöverflyttning som insats. Socialstyrelsen (SoS-rapport 2006:27) lyfter fram att det inte finns någon generaliserbar forskning som belyser hur barnen som fått ny vårdnadshavare upplever det eller om vårdnadsöverflyttning faktiskt bidrar till att

ge barnet en familj för livet efter det att vårdnaden upphör då barnet blir myndigt. Här finns det många frågor som behöver besvaras. Däremot anser vi att det är nödvändigt att man inom den sociala barnvården utvecklar arbetssätt som möjliggör planering för varaktighet utifrån barnets rätt till kontinuitet i relationer till vårdande och fostrande föräldrar – vare sig dessa är biologiska eller psykologiska.

Samhällelig barnavård är ett stort ingrepp i människors liv som kan få följder som är svåra att överblicka (Svensson et al 2008). Att vara socialarbetare innebär i att många fall fatta beslut som är avgörande i utsatta människors liv. Inte sällan ställs behov mot behov och ofta finns ingen säker kunskap om vad olika insatser kommer att leda till. Vikten av att reflektera över det man gör och varför man gör det är därför en väsentlig komponent i socialt arbete.

Referenser

- Andersson, G. (1984). *Små barn på barnhem*. Lunds Universitet: Psykologiska institutionen (avhandling).
- Andersson, G. (1995). *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, G. (2006). Social barnavård då och nu. *Ligga till last. Fattigdom och utsatthet. Socialpolitik och socialt arbete under 100 år*. Malmö: Gleerups Utbildning.
- Andersson, G. (2008a). Barndomens placeringar och ungas tillbakablick. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 2008.
- Andersson, G. (2008b). *Utsatt barndom – olika vuxenliv – ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Andersson, G. & Swärd, H. (2008). Etiska reflektioner. I: (red.) Meeuwisse, A., Swärd, H., Eliasson-Lappalainen, R. & Jacobsson, K. *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Aronsson, K. (2001). Berättande och sanning. I: (red.) Aronsson *Haverier i social barnavård? - Fem fallstudier*. Stockholm: Gothia.
- Aspers, P. (2007) *Etnografiska metoder: Att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber AB.
- Baldry, S. & Kemmis, J. (1998). "Research Note. What is it Like to be Looked After by a Local Authority?" *British Journal of Social Work* vol. 28, s. 129-136.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2003). *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Blennerger, Erik (2005). *Etik och socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Börjeson, B. & Håkansson, H. (1990). *Hotade, Försummade, Övergivna – är familjehemsplacering en möjlighet för barnen?* Stockholm: Raben & Sjögren.
- Cederström, A. (1990). *Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik. Om 25 barn i åldrarna 4-12 år som har placerats i fosterhem*. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen (avhandling).
- Davis, K.C. (1969). *Discretionary Justice*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Evans, J. St. B.T (1989). *Bias in human reasoning: causes and consequences*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fanshel, D. & Shinn, E B. (1978). *Children in Foster Care. A Longitudinal Investigation*. New York: Columbia University Press.
- Foucault, M. (1972). *Vetandets arkeologi*. Lund: Cavefors.
- Goldstein, J. Freud, A. & Solnit, A. (1978). *Barnets rätt – eller rätten till barnet*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Hasenfeld, Y. (1993). *Human service organizations*. Upper Saddle River: Prentice-Hall.
- Hessle, S. (1988). *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedts.
- Hill, M. (2007) *Policyprocessen*. Malmö: Liber AB.
- Hydén, L-C. (2008) Berättelseforskning. I: Red: Meeuwisse, Swärd, Eliasson-Lappalainen och Jacobsson *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Håkansson, H. & Stave, K. (1983). ”Jag känner mig så himla osäker...”. Stockholm: Skeab Förlag.
- Höjer, I. (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs Universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Höjer, I. (2007). *Föräldrars röster – hur är det att ha sina barn placerade i fosterhem*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Killen, K. (1991). *Svikna barn*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagerberg, D. (1984). *Fosterbarn. Forskning, teori och debatt*. Stockholm: Skeab Förlag AB.
- Mattsson, T (2006). *Barnet som subjekt och aktör. En rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Iustus Förlag AB.
- Mattsson, T (2010). *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*. Malmö: Liber AB.
- May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Proposition 1981/ 82: 168. *Om vårdnad och umgänge m.m.*
- Proposition 2002/03: 53. *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
- Proposition 2005/06: 99. *Nya vårdnadsregler*.
- Reissman, C. K. (1993). *Narrative Analysis*. Newbury Park: Sage.
- Sahlin, I. (2002). Sociala problem som verklighetskonstruktioner. I: red. Meeuwisse, A. och Swärd, H. *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Singer, A. (2000) *Föräldraskap i rättslig belysning*, Uppsala: Iustus Förlag.
- Socialstyrelsen (2008). *Adoption*. Västerås.
- Socialstyrelsen (1991). *Vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 8 § FB*. Stencil.
- SoS-rapport 1995:8 *Ovisshetens barn*. Stockholm: Gotab
- SoS-rapport 2006:27 *Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem- Uppföljning av lagändring enligt proposition 2002/03:53. Stärkt skydd till barn i utsatta positioner*.

- SOU 2000:77. *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga. Betänkande av LVU-utredningen.*
- SOU 2009:61 *Modernare adoptionsregler*
- SOU 2009:68 *Barnskyddsutredningen: Lag om stöd och skydd för barn och unga*
- Svensson, K. Johnsson, E. & Laanemets, L. (2008) *Handlingsutrymme – Utmaningar i socialt arbete.* Stockholm: Natur & Kultur.
- Sundell K. Löfholm C. & Kaunitz C. (2007 a) *Social Barnavård - Sammanfattning av aktuell kunskap.* Kunskapsöversikt 3. Forsknings- och Utvecklingsenheten Stockholms stad.
- Sundell, Egelund, Löfholm och Kaunitz (2007 b). *Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt.* Stockholm: Gothia Förlag.
- Sundell, K. & Karlsson, U. (1999). *Social barnavård i tio svenska kommuner. Vilka barn berörs, hur utreds de och vad händer sedan?* (FoU-rapport 1999:26). Stockholms Socialförvaltning: FoU-enheten.
- Thomassen, M. (2007). *Vetenskap, kunskap och praxis. Introduktion till vetenskapsfilosofi.* Malmö: Gleerups.
- Vinnerljung, B. (1996). *Svensk forskning om fosterbarnsvård: en översikt.* Stockholm: Liber utbildning AB.
- Vinnerljung, B. Öman, M & Gunnarson, T. (2004). ”Återplacering av barn i dygnsvård – hur vanligt är det?” *Socialvetenskaplig tidskrift* vol. 11, nr 1, s 54-75.
- Vinnerljung, B. (2006). ”Fosterbarn som unga vuxna – en översikt av resultat från några nationella registerstudier.” *Socialmedicinsk tidskrift* årg. 83 häfte 1, s. 23-35.
- Vinnerljung, B. (2010). ”Long-term Outcomes: Foster Care in Sweden.” I: *How does foster care work?: international evidence on outcomes.* edited by Fernandez, E. & Barth, R. P. (2010) London: Jessica Kingsley Publishers.
- Vinterhed, K.(1985). *De andra föräldrarna. Om fosterföräldrars förhållningssätt till fosterbarn.* Stockholm: Skeab.
- Wenneberg, S. Barlebo (2010). *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv.* Malmö: Liber AB.
- Westberg, M. & Tilander, K. (2010). *Att lära av fosterbarn – åtta års arbete med intervjuer med före detta fosterbarn.* Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Wiklund, S (2008) Individ- och familjeomsorgens arbete. I: Bergmark, Lundström, Minas och Wiklund *Socialtjänsten i blickfånget. Organisation, resurser och insatser.* Stockholm: Natur & Kultur.
- Winnicott, W. D. (1994). *Ord till föräldrar.* Stockholm: Natur & Kultur.

Bilaga 1

Intervjuguide

1. Allmän information om intervjupersons bakgrund och erfarenhet samt beskrivning av arbetets utformning.

- a. Hur länge har du arbetat som familjehemssekreterare?
- b. Bakgrund och erfarenhet?
- c. Hur skulle du beskriva dina arbetsuppgifter?
- d. Arbetsbelastning; hur många familjehemsplaceringar har du ansvar för?
- e. Hur många familjehemsplaceringar görs i kommunen varje år?
- f. Hur många vårdnadsöverflyttningar görs i kommunen varje år?
- g. Varför arbetar ni som ni gör i er kommun?

2. Beskrivning av hur en familjehemsplacering går till samt vem som är familjehem.

- a. Beskriv hur en familjehemsplacering går till.
- b. Vilka är de vanligaste skälen till en familjehemsplacering i er kommun? Vilka barn är det som blir familjehemsplacerade, finns det en "typisk" problembild i kommunen?
- c. Hur ser ett typiskt familjehem ut i kommunen?
- d. Hur skulle du beskriva ett idealiskt familjehem?
- e. Vilka kriterier är det som gör att ni godkänner ett familjehem?
- f. Vilka kriterier är det som gör att ni underkänner ett familjehem?
- g. Försöker ni matcha barn med familjehem, hur gör ni det i så fall? "Kulturmatchar" ni? Är det önskvärt (om möjligheten ej finns)?
- h. Vilka teorier, måldokument osv. lutar du dig mot i ditt arbete?

3. Övergripande mål och långsiktiga placeringar

- a. Finns det ett övergripande mål med familjehemsplaceringar som gäller för samtliga placeringar?
- b. Vet ni i förväg när det kan komma att handla om en långsiktig placering, vad grundar ni i så fall den bedömningen på?

- c. Om du vet att det är en långsiktig placering, påverkar det målformulering och genomförande redan från början, i så fall hur?
- d. Hur införstådda är de olika parterna i planeringen av en ev. långsiktig placering (biologiska föräldrar, barnet, familjehemmet)?

4. Angående vårdnadsöverflyttning.

- a. Övervägning av vårdnadsöverflyttning – när görs det, hur görs det, varför - på vilka grunder?
- b. Vad händer efter en vårdnadsöverflyttning, hur ser det fortsatta arbetet ut?
- c. Vad ser du kan vara positiva/negativa effekter av en vårdnadsöverflyttning?

5. Angående kontakt med de biologiska föräldrarna och begreppen återförening, anknytning och kontinuitet.

- a. Vad menar du med återförening?
- b. Hur ser du på återförening med den biologiska föräldern när det handlar om en långsiktig placering?
- c. Hur ser du på återförening med de biologiska föräldrarna efter det att en vårdnadsöverflyttning gjorts?
- d. Om det finns en konflikt mellan barnet – biologisk förälder (ex om barnet inte vill träffa biologisk förälder) hur arbetar ni med detta? Hur kommer barnet till tals?
- e. Vad menar du med anknytning?
- f. Vad menar du med kontinuitet?